

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra psychologie

**DIVADLO FÓRUM JAKO NÁSTROJ PRIMÁRNÍ
PREVENCE RIZIKOVÉHO CHOVÁNÍ**

**THE FORUM THEATRE AS A TOOL FOR PRIMARY
PREVENTION OF RISK BEHAVIOR**

Bakalářská diplomová práce

Autor: Anna Horáková

Vedoucí práce: Mgr. Josef Kundrát

Olomouc

2016

Prohlášení

Místopřísežně prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou práci na téma: „Divadlo fórum jako nástroj primární prevence rizikového chování“ vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucího diplomové práce a uvedla jsem všechny použité podklady a literaturu.

V Olomouci dne 6. dubna 2016

Podpis .....

Na tomto místě bych ráda poděkovala všem, díky kterým tato bakalářská práce mohla vzniknout. V první řadě patří velký dík Mgr. Josefu Kundrátovi za vedení práce, ochotu, trpělivost a rady při konzultacích. Také bych chtěla poděkovat MgA. Lence Remsové, Ph.D., že jsem se mohla zúčastnit jejího workshopu o divadle utlačovaných i přes to, že nejsem studentkou Masarykovy univerzity. Díky patří hercům ze Sdružení D, všem dětem a paní učitelce z nejmenované základní školy v Olomouci, protože bez nich by tato bakalářská práce nemohla vzniknout. A v neposlední řadě chci moc poděkovat své rodině a přátelům za pomoc, povzbudivá slova a trpělivost.

OBSAH

ÚVOD	7
TEORETICKÁ ČÁST	8
1 Augusto Boal	8
2 Divadlo utlačovaných	11
2.1 Postavy v divadle utlačovaných.....	11
2.2 Techniky	12
3 Divadlo fórum.....	16
3.1 Vznik divadla fórum	17
3.2 Postavy.....	18
3.2.1 Joker.....	18
3.2.2 Herci.....	19
3.2.3 Diváci.....	19
3.3 Pravidla	20
3.4 Divadlo fórum u nás v současné době	20
3.5 Psychologické aspekty divadla fórum	21
3.6 Dosavadní výzkumy	23
4 Rizikové chování	25
5 Prevence.....	27
5.1 Primární prevence	27
5.2 Sekundární prevence.....	28
5.3 Terciální prevence.....	28
5.4 Prevence rizikového chování	28
5.5 Zásady efektivního programu primární prevence	29
6 Sdružení D	30
6.1 Roční preventivní programy podle Sdružení D	30
6.1.1 Roční preventivní program pro 1. stupeň ZŠ.....	31
6.1.2 Roční preventivní program pro 2. stupeň ZŠ.....	31
6.2 Zase já?	32
EMPIRICKÁ ČÁST	33
7 Metodologický rámec práce.....	33
7.1 Cíl výzkumu a výzkumné otázky.....	33

7.2 Design výzkumu	34
7.3 Typ výzkumu	34
7.4 Metody získávání dat	35
7.4.1 Pozorování	35
7.4.2 Polostrukturované interview	36
7.4.3 Dotazník.....	37
7.5 Popis výzkumného vzorku.....	38
7.6 Metody zpracování a analýzy dat	39
7.7 Etická stránka výzkumu.....	40
8 Výsledky	41
8.1 Jaké konkrétní prvky byly použity v případě představení Zase já? a za jakým účelem?	41
8.2 Jak prožívaly divadlo fórum děti?	44
8.3 Co si děti pamatují po týdnu a po třech měsících od představení?.....	45
8.4 Jak vnímají spolupráci s dětmi herci a jak naopak vnímají herce děti?.....	47
8.5 Je divadlo fórum přínosné jako metoda primární prevence?	48
9 Diskuze	50
SOUHRN.....	55
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ A LITERATURY	58
ABSTRAKT DIPLOMOVÉ PRÁCE	
PŘÍLOHY	

ÚVOD

„Posláním od začátku do konce budiž hledati a nalézati způsob, který by umožnil, aby učitelé méně učili, žáci se však více naučili, aby ve školách neměl místa křik, pocit ošklivosti, vědomí marné práce.“

(Jan Amos Komenský)

Kdybychom neznali autora tohoto citátu, mohlo by se nám zdát, že se v něm mluví o divadle fórum. Samozřejmě v době Jana Amose Komenského divadlo fórum ještě neexistovalo, ale vidíme, že už tenkrát se někteří lidé snažili děti učit pomocí hry a zážitku. Přesně to je totiž také náplní divadla fórum.

Divadlo fórum v České republice není dosud moc známé, nicméně pomalu se o něm začíná mluvit, a to především na vysokých školách. Já sama jsem se o něm poprvé dozvěděla na Dni otevřených dveří na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity. Když jsem o pár let později přemýšlela nad tématem bakalářské práce, vybavila se mi tato vzpomínka a rozhodla jsem se, že se o divadle fórum chci dozvědět více informací. Protože už spoustu let pracuji s dětmi a mládeží, nemusela jsem dlouho přemýšlet, na jakou skupinu lidí bych chtěla svůj výzkum zaměřit. Pro zaručení anonymity respondentů není v práci uveden přesný název základní školy z Olomouce, na které byla sbírána data pro výzkum. Jde o žáky 6. třídy.

Na úvod považuji za dobré věnovat krátkou pozornost samotnému názvosloví divadla fórum. Mluví-li se o divadle fórum, které vytvořil a popsal Augusto Boal, píše se název následovně: Divadlo fórum Augusta Boala. Myslíme-li však divadlo fórum jako obecný název, tedy jak ho budeme používat v této práci, píšeme ho s malými písmeny: divadlo fórum. Stejně tak to platí i u dále zmiňovaného divadla utlačovaných, jehož autorem je také Augusto Boal (Pacáková, nedat.).

Cílem této práce je přiblížit čtenářům divadlo fórum a jeho využití v rámci preventivních programů rizikového chování. Výzkumem této práce je případová studie, která se na dané představení Zase já? snaží podívat optikou diváků, herců i paní učitelky, která zastupuje danou základní školu.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Augusto Boal

Autorem Divadla fórum je brazilský dramatik Augusto Boal. Narodil se 16. března 1931 v Riu de Janeiro. Na přelomu 40. a 50. let studoval chemické inženýrství a divadelní vědu na Kolumbijské univerzitě ve Spojených státech amerických. Po dokončení studia se však Boal vrátil do Brazílie, aby se připojil k Aréně v São Paulu. Nejprve zde působil jako režisér a jeho první prací byla adaptace Johna Steinbecka „O myších a lidech“. V Aréně měl možnost experimentovat s novými formami divadla a právě zde se začalo rodit nejdříve Divadlo utlačovaných a později i Divadlo fórum (Weber, 2009). Divadlo Aréna v São Paulu Boal vedl od roku 1956 do roku 1971. Tuto dobu můžeme pomyslně rozdělit na několik období. Nejdříve se zde hrály hry klasických autorů, avšak Boal vždy hry zaměřoval na problémy, se kterými se potýkali obyvatelé žijící v Brazílii. Součástí Arény byla i divadelní škola, jejíž představení se opět nějakým způsobem dotýkala normálního života Brazilců, konala se i na vesnicích a zaměřovala se na vzdělávání, protože v té době bylo mnoho lidí v Brazílii nevzdělaných (Čermáková, 1999).

„V pozdějších letech (okolo roku 1960) se začala politická situace v zemi opět vyostřovat. Boal na nepokoje reagoval tím, že zrušil veškeré hry založené na cizích textech a začal důsledně používat texty vlastní, které vedly diváky k plnému pochopení problémů a ke snaze bojovat proti nim. (...) Vyvrcholením nepokojů byl vojenský převrat v roce 1964“ (Čermáková, 1999, IV). V té době se začalo prosazovat vše, co pocházelo z Ameriky. Problém tedy nenastal jen pro umělce, kteří tvořili svoje umění, ale především pro ty, kteří nějakým způsobem s děním nesouhlasili a dávali to najevo. Tito lidé byli perzekuováni a mezi ně patřil i Boal. Ten se však nenechal zastrašit a pokračoval ve své činnosti se snad ještě větší energií. Jezdili s herci po celé Brazílii, hráli hry a vedli s lidmi dlouhé diskuze. Díky tomu Augusta Boala napadlo, že by bylo dobré diváky do děje více zapojit. Tento okamžik můžeme považovat za prvotní formu, ze kterého později vzniklo Divadlo fórum (Čermáková, 1999).

„Další vojenský převrat přišel v roce 1968. Po něm byla činnost umělců podrobena tvrdé kontrole. Protože byly hry vytvořené Boalem a jeho skupinou silně protivládně zaměřeny, dočkal se toho, že byl v roce 1971 zatčen, držen ve vyšetřovací vazbě a teprve

po protestech domácí i zahraniční veřejnosti poslán do exilu. Díky tomu cestoval a rozvíjel svou divadelní činnost v zemích Latinské Ameriky“ (Čermáková, 1999, IV).

O dva roky později Augusto Boal v Argentině napsal svoji první knihu *The Theatre of the Oppressed (Divadlo utlačovaných)*. Poté také působil dva roky v Portugalsku, kde pracoval s divadelní skupinou *Barraca* a pomáhal cvičit mladé herce v psaní her i hraní. Za nějaký čas se však přestěhoval do Francie, kde přednášel na Sorbonně. Zde v roce 1979 založil *Centre du Théâtre de l'Opprimé (Centrum Divadla utlačovaných)*, ve kterém byl později ředitelem jeho syn Julian (The Times, 2009). O dva roky později Augusto Boal v Paříži organizoval první mezinárodní Festival Divadla utlačovaných (Paterson, nedat.). V Evropě nejdřív využíval stejné techniky jako v Brazílii, ale po nějakém čase došel k přesvědčení, že pro Evropany není až tak typický útlak politický jako tzv. vnitřní útlak. Evropané zažívají napětí uvnitř sebe a potřebují techniky, které jim pomohou k vnitřní volnosti. Přesně tím se zabývá Boalova technika Duha touhy (Pavlovská & Remsová, 2006).

Boal se zpět do Ria de Janeiro vrátil po skončení diktatury v roce 1986. První, co zde po návratu udělal, bylo založení hlavního *Centra Divadla utlačovaných (CTO – Rio)*. Vytvořil také více než tucet skupin, které vytvářely komunitní představení. Základní technikou pro tato představení bylo *Divadlo fórum (Forum Theatre)* a *Obrazové divadlo (Image Theatre)*. Divadlo fórum je založeno na předkládání krátkých scén, které představují problémy dané komunity. Diváci se zapojují tím, že nahradí herce ve scénách. Tím se přehraje nové řešení problému, který byl představen. V obrazovém divadle se využívá těl ostatních účastníků k vymodelování svých názorů a pocitů (Paterson, nedat.).

V roce 1992 byl Boal pozván do Atlanty v Georgii, aby se zde stal hlavním řečníkem na Národní konferenci Asociace pro divadla ve vysokém školství (ATHE). V tomto roce Boal publikoval svoje druhé hlavní dílo *Games for Actors and Non-Actors (Hry pro herce a neherce)*, ve kterém předkládá úvod do celé škály teorií a praxí, užitečných jak pro ty, kteří již v divadelní tvorbě získali jistou zkušenost, tak pro lidi do divadla dosud nezasvěcené (Paterson, nedat.)

Na podzim roku 1992 se ucházel o pozici městského radního v Riu de Janeiro, kam byl skutečně zvolen. Své pozice využil k získání lepší osvěty a finančních prostředků pro pořádání sedmého mezinárodního festivalu, který se konal tentokrát v Brazílii v červenci roku 1993. Sešli se na něm herci z celého světa. Další festival se konal o 4 roky později a Boalova skupina z CTO – Rio patřila k vrcholům této akce. V roce 1995 vydal svoji třetí

nejdůležitější knihu *The Rainbow of Desire (Duha touhy)*, která se zabývá psychoterapeutickým využitím Boalových technik, především Obrazového divadla (Paterson, nedat.).

Boal do konce života jezdil se svým synem po celém světě, přednášel na univerzitách, konferencích a workshopech. Na jaře roku 2009 se však začal cítit poněkud unavený. Pravděpodobně to bylo i kvůli strachu z leukémie, která se u něj během předchozích čtyř let stávala stále více zhoubnou. Této nemoci Boal v sobotu 2. května roku 2009 podlehl (Paterson, nedat.).

Pan Boal byl za svůj život dvakrát ženatý. V současné době žije jeho manželka Cecilia a dva synové, Julian a Fabian (Weber, 2009).

Jeho techniky se používají ve školách, věznicích a psychiatrických léčebnách stejně jako v divadelních společnostech ve více než 50 zemích světa (The Times, 2009).

2 Divadlo utlačovaných

Divadlo utlačovaných je specifický druh divadelního představení, které se skládá z několika technik a jehož autorem je Augusto Boal, kterému byla věnována předešlá kapitola. Boal v 60. letech 20. století, kdy tento druh divadla vznikl, vnímal, že lidé spolu málo mluví. Tím není myšlena komunikace jako taková. Lidé jen v malé míře vedli podnětné rozhovory, téměř nerozebírali politickou situaci a celkově se málo mluvilo o tom, co se děje. Augusto vnímal, že to není dobře a rozhodl se proti tomu bojovat. K boji využil něco, co mu bylo důvěrně známé a v čem viděl smysl – divadlo (Klapko & Remsová, 2013).

Útlak v kontextu divadla utlačovaných představuje „především vztah. A to vztah dynamický mezi utlačovatelem a utlačovaným. Jde tu o omezování práv jednoho vůči druhým. Přitom nemusí jít vůbec o násilí, nemusí být ani viditelný. Boal se sice nejprve zaměřoval na politický útlak, zcela očividný právě v Brazílii, ale po svém cestování Evropou pochopil, že stejně závažný je i útlak vnitřní, skrytý“ (Drahovzalová 2014, 24).

Hlavní výhodou divadla utlačovaných je fakt, že diváci mohou sami sebe sledovat v akci, mohou kriticky reflektovat, co vidí, a tím dosáhnout osvobození, tedy zbavit se nátlaku utlačovatele. Díky divadlu utlačovaných můžeme lépe pochopit sebe, ostatní lidi a okolní svět. Další nespornou výhodou je, že hraní divadelních her je zábava a posiluje skupinu (Thompson, nedat.).

V rámci tohoto divadla Boal zavádí novotvar *diváko-herci* (*spect-actors*). Při pojmenování si Augusto pohrával s 2 anglickými slovy: spectator (divák) a actor (herec). Kromě této slovní hříčky však v sobě toto pojmenování skrývá i myšlenku Boala, který chtěl pasivní diváky proměnit v aktivní články představení. Plného významu toto slovo diváko-herci nabývá v divadle fórum, protože právě při něm divák přímo vchází na jeviště, stává se postavou příběhu a snaží se rozehranou špatnou situaci zlepšit (Boal, 2002).

Čermáková (1999) uvádí, že Spojené národy skrze UNESCO zařadily divadlo utlačovaných mezi nástroje sociální změny.

2.1 Postavy v divadle utlačovaných

V každém divadle utlačovaných by měly vystupovat tři základní postavy příběhu, na kterých je tento druh divadla vystavěn.

První je **utlačovaný (tzv. protagonist)**. Protagonista je hlavní postavou příběhu. Je to člověk, kterému se děje nějaký útlak, křivda, nebo je mu na něco odepřeno právo. Důležité

je však podotknout, že nemá jen pasivní roli, jak by se mohlo mylně zdát. Protagonista se se svou situací nespokojuje a přemýšlí nad tím, co by s ní mohl udělat (Drahovzalová, 2014). „Diváko-herci“, jak Boal nazývá diváky, by se měli ztotožnit s utlačovaným, protože pouze pokud se jich bude daný příběh dotýkat a ztotožní se s ním, budou ochotni spolupracovat a zlepšit současnou situaci utlačovaného (Robbe, 2013).

Jako druhá divadelní role zde vystupuje **utlačovatel (tzv. antagonista)**. Ten se dopouští na utlačovaném příkoří. Je to překážka, která stojí mezi utlačovaným a naplněním jeho touhy (Robbe, 2013). My, jako lidé, se můžeme stát utlačovanými, ale stejně tak má každý z nás v sobě i potenciál být (a pravděpodobně někdy byl) antagonistou. Někdy o tom bohužel ani nevíme. Boal však upozorňuje na to, že bychom tyto dvě role neměli vnímat jako nebe a peklo, dobré a zlé, protože každá postava má v sobě kus z každé vlastnosti (Drahovzalová, 2014).

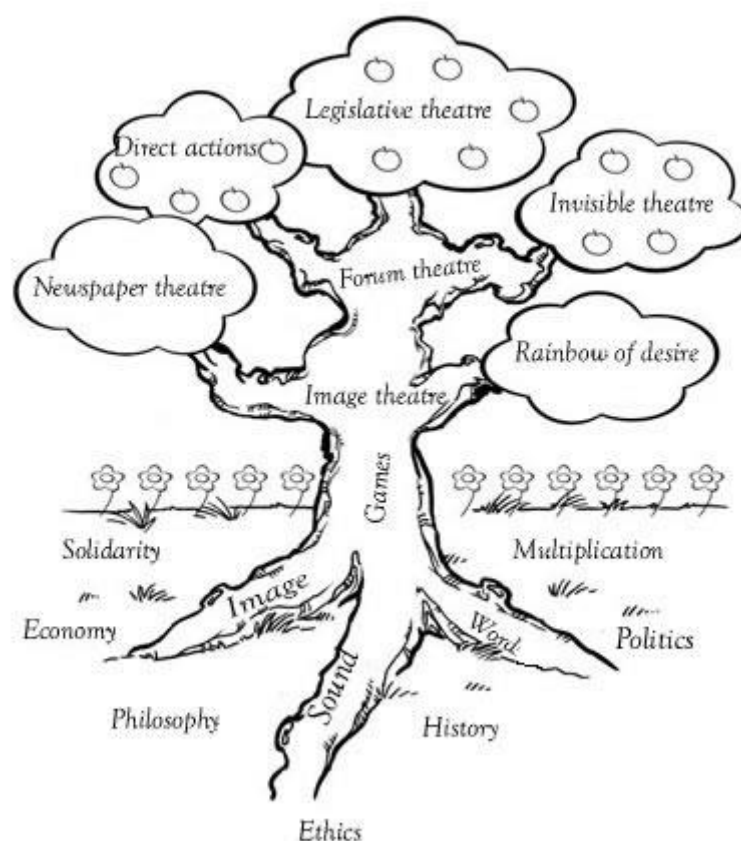
Třetí postavou je **potenciální spojenec** nebo **zachránce**. „Jedná se o člověka přihlížejícího nebo více méně aktivně zapojeného v útlakové situaci, který má potenciál pomoci utlačovanému, ale stejně tak se může naklonit na stranu utlačovatele“ (Drahovzalová, 2014, 18).

2.2 Techniky

Níže uvedené techniky, které Boal vymyslel, ze sebe vzájemně vycházejí. Neznamena to tedy, že se využívají odděleně a nemají mezi sebou nic společného; naopak. V mnoha představeních se objevuje více technik a vznik jedné zapříčiňuje vznik druhé (Čermáková, 1999). Je nad rámec této práce uvést všechny techniky, proto budou dále popsány jen ty nejdůležitější.

Níže uvedený obrázek (Obrázek č. 1) ukazuje tzv. „*Strom divadla utlačovaných*“, který znázorňuje vývoj tohoto divadla a zároveň naznačuje, z čeho divadlo utlačovaných vychází.

Tree of the Theatre of the Oppressed

Obrázek č. 1 – Strom divadla utlačovaných

Veškeré hry a techniky vymyšlené Augustem Boalem vycházejí z aktuálních podmínek, které se týkají těch, pro které je představení připraveno, a na ně pak v průběhu představení reagují. Tyto podmínky a situace bychom mohli přirovnat k úrodné půdě, ze které vyrůstá strom divadla utlačovaných. Jedná se o ekonomickou (economy) a politickou (politics) situaci, filozofii (philosophy), etiku (ethics) a sounáležitost (solidarity) daných lidí, rozrůstání (multiplication) a jejich historii (history). Z těchto podmínek podle obrázku (Obrázek č. 1) vyrůstají tři hlavní kořeny, které jsou tvořeny slovem (word), zvukem (sound) a obrazem (image). V kontextu divadla utlačovaných mají kořeny přestavovat nástroje, které techniky divadla utlačovaných využívají. Kmenem, oním hlavním stavebním kamenem, celého divadla utlačovaných je hra (game). Z kmene na obrázku vyrůstají dvě hlavní koruny – techniky: obrazové divadlo (Image theatre) a divadlo fórum (Forum theatre). Mezi další techniky patří novinové divadlo (Newspaper theatre), technika duha touhy (Rainbow

of desire), neviditelné divadlo (Invisible theatre), legislativní divadlo (Legislative theatre) a řízené akce (Direct actions).

Koláž – Trh názorů autorka práce uvádí z toho důvodu, že při této technice se poprvé objevuje role Jokera. Ten je potom velice důležitý v technice divadla fórum. V těchto představeních má být Joker jakousi spojkou mezi herci a lidmi v hledišti. Ti zatím mohou dění pouze komentovat, ale jinak do představení nezasahují (Čermáková, 1999). „Obraz o společnosti je v tomto typu produkce skládán z různých názorů. Představení má ráz rozhodování (soudní přelíčení, výběr kandidáta apod.), diváci jsou vyzýváni k účasti – smějí se zapojit a říci svůj názor na danou problematiku“ uvádí Čermáková (1999, VI).

Novinové divadlo, jak už název napovídá, pracuje s novinami – ne však jen s nimi. Dále při této technice mohou být využívány časopisy, knížky a jiné písemné materiály. V této technice nejde pouze o klasické divadelní představení, ale snahou Boala bylo dané texty s publikem analyzovat a tvořit z nich texty nové (Drahovzalová, 2014). Jak uvádí Jan Socha (2007, 12) ve své bakalářské práci: „Cílem techniky je získání nového pohledu na informace předkládané sdělovacími prostředky, pohled na jejich kontext, oproštění se od zkrslujícího výkladu autora. Boal tedy požaduje kritický pohled a nahlížení na předkládanou „realitu“ s vlastním názorem, dalo by se říct, že chce lid naučit číst.“

Neviditelné divadlo probíhá mimo stěny divadla. Vše se udá na nějakém veřejném místě, např. na ulici, před prodejnou zboží. Zajímavé na této technice je to, že účastníci představení vůbec nevědí, že se o nějaké představení jedná. Tuto skutečnost často neobjeví ani na konci hry. Mezi nimi jsou přítomní i herci, kteří si povídají s kolemjdoucími o tom, co se právě děje (Drahovzalová, 2014). Jde především o dojem, který si zúčastnění lidé z celé situace odnesou s sebou. Nebyl by to Boal, aby do této techniky nezakomponoval útlak. Právě ten má být ústředním tématem každého neviditelného divadla (např. hádka partnerů, krádež v prodejně). Při této technice musí mít herci dobře osvojenou dovednost improvizace (Socha, 2007).

Obrazové divadlo je také někdy v literatuře označováno jako divadlo soch nebo divadlo představ. Má několik částí. Na začátku jeden divák zobrazí útlak ve svém životě za pomoci několika lidí tak, že tento útlak vymodeluje z jejich těl. Velice důležité je i to, jak se mají dané sochy tvářit. Poté se celá situace ztvárňuje znovu, avšak tak, aby útlak dopadl dobře. Ve třetí části se „sochá“ obraz prostřední, tedy takový, který vede z útlaku do ideálního konce. Potom samozřejmě následuje diskuze (Socha, 2007). Čermáková (1999,

VII) dodává, že u této techniky: „další pole působnosti leží v terapeutické práci, jak to Boal ukazuje ve své knize *The Rainbow of Desire – Boal's methods of theatre and therapy*. Protože odbouráme-li jazyk, jehož systém je zanesen mnohovýznamovými výrazy, ukazují se nečekané souvislosti, opravdové a podvědomé pocity.“

Technice **divadlo fórum** se bude autorka více věnovat v následující kapitole.

Legislativní divadlo vzniklo díky faktu, že byl Augusto členem zastupitelstva Ria de Janeiro. Obyvatelé tohoto města se díky tomu mohli účastnit procesu vzniku zákonů. Když měl nějaký zákon vzejít v platnost, Augusto obyvatelům představil divadelní hru založenou na tomto zákonu, lidé diskutovali, a tím mohli změnit znění zákona i jeho formu (Socha, 2007).

Duha touhy a její techniky jsou: „velmi diskutovaným tématem z hlediska jejich úzkého vztahu směrem k terapii. Augusto Boal tyto techniky vyvinul za účelem poznání naší sociální reality a sám je představil jako možné techniky práce v terapii“ (Remsová, 2011, 49). Snahou této techniky je minimalizovat duševní problémy a trápení, nejlépe se jich úplně zbavit (Socha, 2007).

Policajti v hlavě je další psychoterapeutická technika. Hlavně proto, že je zaměřena na vnitřní hlasy lidí, jejich strachy a vnitřní útisky. Heslem této techniky je „znát a transformovat“. Každý máme v hlavě takové policisty, kteří nám říkají, co máme nebo nemáme dělat. Boal chtěl, abychom se na ně podívali jako na reálné postavy a vypořádali se s nimi (Boal, 2002).

3 Divadlo fórum

Divadlo fórum je pravděpodobně nejnámější a nejvíce používaná technika divadla utlačovaných. Možná je to tím, že divadlo fórum, na rozdíl např. od obrazového divadla nebo duhy touhy, umožňuje divákům nejdříve z bezpečné vzdálenosti celý děj pozorovat a až později jsou diváci vyzváni, aby opustili svoje divácká místa a pokusili se zapojit do divadelní hry. Divadlo fórum předkládá publiku nevyřešený problém. Celá tato situace je pro ně nabídkou, aby tento problém zkusili nějakým způsobem vyřešit. Mnohdy si ani neuvědomují, že tato skutečnost může mít v jejich vlastním životě přímé nebo nepřímé důsledky (Babbage, 2004).

„Divadlo forum napomáhá proměně pasivního diváka v aktivního spoluumělce, který, stejně jako v životě, hraje hlavní roli „svého“ příběhu. Divadlo forum tak dává lidem možnost vyzkoušet si nanečisto jednání v situacích, ve kterých se mohou reálně ocitnout. Umožňuje přípravu pro budoucnost a pomáhá zlomit vnitřní i vnější útlaky“ (Uchytílová, 2003, I).

Představení Zase já?, kterého se zúčastnily děti 6. třídy ZŠ v rámci výzkumu této bakalářské práce, bylo zaměřeno na primární prevenci rizikového chování. Představení bylo koncipováno jako divadlo fórum, proto se děti do příběhu zapojovaly a snažily se najít řešení situace, která pro Jirku – protagonistu představení - nebyla příznivá. Jak je psáno v předchozím odstavci, divadlo fórum má nesporný v tom, že diváci si mohou sami na sobě vyzkoušet jednání nanečisto. Když se jim nepodaří situaci vylepšit, nic hrozného se nestane. A právě tím se diváci učí, nacvičují vzorce chování, které mohou eventuálně využít později v reálném životě. Tímto se tato technika stává pro děti velice atraktivní.

Principy divadla fórum jsou jednoduché. Jak již bylo několikrát zmíněno, hra (podle Boala tzv. „*anti-model*“) je jednou celá přehrána a úloha diváků v této části je pouze sledovat dění na jevišti. Před druhou částí se ujme slova Joker, který se v ten moment stává prostředníkem mezi herci a diváky a zároveň je podněcuje k akci. Vysvětluje publiku jeho úlohu a od té chvíle přejímá moderování celé druhé části. V ní se představení hraje znovu, avšak diváci mají možnost říci „stop“ a na pódium převzít roli hlavního hrdiny. Většinou se vystřídá několik diváků, než se přijde na uspokojivé řešení. Vždy, když se podaří celou situaci zvládnout lépe, vrací se do hry původní herec představující hlavního hrdinu a pokračuje se v ději dále do té doby, než další divák řekne „stop“ a pokusí se zlepšit další situaci (Babbage, 2004). Někdy se uvádí, že diváci mohou vyměnit jakoukoli postavu

příběhu, nemusí to tedy být jen hlavní hrdina. Jediná podmínka je, že musí být na pódiu vždy minimálně jeden herec (Čermáková, 1999).

V představení *Zase já?* se na začátku příběhu představují jednotlivé postavy. Každá má specifický kousek oblečení (nebo doplněk), který ji charakterizuje, aby děti poznaly, koho daný herec v tu chvíli hraje. V představení totiž vystupují pouze tři herci, ale postav je mnohem více. Jako příklad je možné uvést hlavního hrdinu Jirku, který má zapínací mikinu, nebo tatínka, který má flanelovou košili. V celé hře se objevuje několik situací, které Jirka nezvládl, a ony se spirálovitě prohlubují. Nejdříve se Jirka nepohodne s rodiči, poté s kamarády, hádá se a vyhrožuje paní učitelce, má konflikt s otcem a nakonec Jirka leží na ulici po požití drogy a čeká na to, až mu někdo pomůže. Ve druhé části na sebe vždy děti berou Jirkovu mikinu a pokoušejí se jeho situaci zlepšit. Nemohou tedy hrát ostatní role, pouze hlavního hrdinu. Na samém konci celého představení probíhá závěrečná diskuze, při níž mají děti možnost zeptat se na cokoli ohledně příběhu. Ve finální části se vyjadřují k tomu, jak se jim celý preventivní program líbil a loučí se se Sdružením D.

3.1 Vznik divadla fórum

V předchozích kapitolách je uvedeno, že divadlo fórum je technika divadla utlačovaných, z nichž také toto divadlo vzniklo. V této podkapitole nebude znovu připomínána historie vzniku divadla utlačovaných a divadla fórum, ale představíme si jednu humornou historku, která se váže k počátkům divadla fórum.

Před vznikem divadla utlačovaných i divadla fórum byli na konci každého představení diváci Boalem vyzváni k tomu, aby o hře debatovali. Díky tomu lidé nebyli jenom diváky, ale mohli i reagovat na dění na jevišti. Tím však Boalova aktivita nekončila. Později ho napadlo, že by diváci mohli zastavit hru a navrhnout postavě, která zažívá útlak, co má říci nebo udělat jinak. Herec pak pokračoval v hraní podle toho, co mu poradili lidé z hlediště. V této podobě mluvíme o divadle utlačovaných (Paterson, nedat.).

Lenka Remsová (osobní sdělení, 13. 11. 2015) nám na semináři přiblížila vznik Divadla fórum: „Zlom však nastal v dnes již legendárním představení, kdy v hledišti seděla robustní dáma a nebyla spokojená s vývojem událostí na jevišti. V představení šlo o to, že manžel negramotné ženy si vždy na začátku týdne vzal od ženy peníze a odjel s tím, že jede pracovat. Vrátil se v neděli, dal manželce účtenku, aby měla přehled o utracených penězích, vzal si další finance a odjel. Toto se opakovalo několikrát. Po nějaké době to ženě začalo být podezřelé, a tak zašla za sousedem, aby jí účtenky přečetl. Od souseda se však dozvěděla,

že nejde o žádné účtenky, ale že je to milostný dopis, který jejímu manželovi psala milénka. V bodu, kdy se měl vrátit manžel domů, se divadlo zastavilo a diváci měli navrhnout další dění. S řešením přišla již zmiňovaná korpulentní žena v hledišti, avšak vůbec nebyla spokojena s hereckým výkonem herečky. Boal ji vyzval, aby tedy znovu popsala, co se má v následujících minutách odehrát. Žena neustále opakovala, že to daná herečka musí manželovi „velmi jasně vysvětlit“. Herečka opět odehrála scénu, ale nebylo to nic platné. Dáma z hlediště se začala hádat se samotným Boalem. Ten to nevydržel a rozčileně jí řekl, že to tedy má jít zahrát sama. Nečekal, že se žena opravdu zvedne a hrát půjde. Co víc, ona vzala košť a začala s ním vši silou do herce - manžela tlouct. A v ten okamžik Boalovi došlo, že herec situaci nikdy nezahraje přesně tak, jak to divák cítí. Díky tomu vzniklo Divadlo fórum, v němž se z diváků stávají diváko-herci („spect-actors“), kteří chodí na jeviště a zkoušejí tam zrealizovat své nápady. Zároveň ale vznikla i dvě hlavní pravidla Divadla Fórum: na jevišti nesmí být žádné fyzické násilí a žádná sexuální aktivita“.

3.2 Postavy

V divadle fórum vystupují tři druhy postav: Joker, herci a diváci. V následujících podkapitolách jsou tyto postavy stručně popsány.

3.2.1 Joker

Při vymýšlení pojmu Joker se Boal inspiroval u karty Jokera, která má daleko větší možnost pohybu a volnosti než kterákoli jiná karta z balíčku. Postava Jokera v jeho technikách také hraje mnoho rolí v různých kontextech a kombinacích, např. vedoucího, rozhodčího a moderátora (Gökdağ, 2014).

Alena Opluštilová (2007, 18) ve své bakalářské práci píše, že Joker: „celou hru vede a také je tím, kdo navozuje atmosféru. Na začátku by měl organizovat rozehřívací aktivity. Je také důležité, aby seznámil diváky s pravidly a představil postavy. Joker je ten, který má při jakémkoliv rozhodování poslední slovo. Snaží se diváky motivovat k zastavování situací, povzbuzuje jejich iniciativu, odvahu přijmout roli, reaguje na jejich přání. Během představení je důležité, aby se Joker zaměřil na reakce diváků a ne na to, jak hrají herci.“

Joker povzbuzuje diváky, aby přišli na pódium, vzali na sebe atribut postavy a zkusili přehrát nové řešení situace. Další jeho úlohou je moderovat nejen celé divadlo, ale i diskuze, které během představení probíhají (Sadler, 2010). Jedním z hlavních úkolů je však přerušování představení, s cílem nahradit nějaké momenty tak, aby dopadly lépe (Gökdağ, 2014).

Podle Vožechové (2012, 82) Joker: „Zároveň uvádí, že cílem není problém zcela vyřešit (nemožné), ale podívat se na problém společně, navrhnout různé strategie řešení, dohody, kompromisy. (...) Joker nesoudí a nekritizuje nápady diváků, je neutrální, nevnáší do akce vlastní nápady řešení.“

V závěrečné části vede s publikem a herci debatu o motivech a problémech, které byly v divadelní hře ústředním tématem (Socha, 2007).

3.2.2 Herci

Ostatní herci mají mezi sebou rozdané role, podle jejichž povahy hrají. Měli by se umět, stejně jako Joker, dostatečně rychle a adekvátně přizpůsobit novým řešením od diváků. Zároveň ale také musí být s Jokerem sehraní a musí ho poslouchat (Opluštilová, 2007).

Někdy má herec přidělenou jen jednu roli, ale existují představení, ve kterých herec vystupuje v pozici několika postav. V tom případě je potom vhodné, aby každá postava měla nějaký svůj charakteristický znak (např. kus oblečení), který na sebe herec vezme v momentě, kdy se přeměňuje v jinou postavu.

Tak tomu bylo i v představení Zase já?! V něm maminka měla zástěru a vařečku, paní učitelka šátek kolem krku a notes v ruce, Jirka mikinu se zapínáním, kamarádka Monika měla růžové tričko a tak podobně. Je možné, že dětem se do postavy i lépe vcítilo, když na sobě měly část jejího oblečení.

3.2.3 Diváci

Na začátku se diváci účastní aktivit, při nichž se mají naladit na budoucí činnost, na představení a herce. V tzv. „zahřívacích hrách“ se seznamují s okolím, odbourávají trému a strach, uvolňují se. Je vhodné, aby se zahřívací hry nějakým způsobem týkaly tématu, které se později bude rozebírat v divadle fórum. Při prvním hraní divadla je úkol pro diváky jednoduchý: pouze sledovat pódium a nemluvit. Když se ale příběh hraje podruhé, diváci by měli do situací vstupovat a vymýšlet svá řešení jednotlivých problémových situací. Platí pravidlo, že na nikoho by neměl být vyvíjen nátlak, aby šel hrát, ale naopak by to měl chtít sám. To je úlohou Jokera, aby je motivoval (Opluštilová, 2007).

Zahřívací aktivity během preventivního programu, kterého se autorka účastnila, tvořily čtyři krátké hry. V této části práce budou zmíněny pouze krátce, a podrobně budou popsány až v teoretické části. První by se dala jednoduše nazvat: „Dotkni se toho, kdo...“. Děti měly za úkol se opravdu fyzicky dotknout spolužáka, který danou charakteristiku

splňoval. Ve druhé aktivitě měly děti na 4 papírky napsat, co se jim povedlo a na jeden papírek nějaký průšvih. Potom z těchto papírů udělaly kouličky a daly je doprostřed místnosti, kde byl hlídač a tento poklad tvořený kuličkami hlídal. Úkolem dětí bylo vzít nepozorovaně hlídači co nejvíc kuliček a zároveň se nenechat chytout. Chycené děti byly zastaveny, vrátily všechny držené kuličky a mohly být zachráněny ostatními spolužáky. Poslední aktivita je měla připravit na samotné představení. Na pódiu seděla herečka představující cestující v metru, která čte noviny, a úkolem dětí bylo přisednout si k ní a přemluvit ji k tomu, aby jim ty noviny celé věnovala.

3.3 Pravidla

Divadlo fórum má pár základních pravidel. První dvě už byla uvedena dříve: na jevišti nesmí dojít k žádnému fyzickému násilí a k žádné sexuální aktivitě. Mezi další pravidla patří např. to, že diváci mohou říct stop a vystřídat nějakou postavu až během druhého přehrávání příběhu. „*Diváko-herci*“ musí hrát vždy v souladu s charakterem dané postavy, kterou představují. Situace nesmí být vyřešena nějakým kouzlem nebo nadpřirozenou silou. Také nemůže nikdo nikoho nutit vystoupit a změnit situaci, pokud dotyčný sám nechce. Další pravidlo je, že během hry mohou diváci pozvat na tzv. horkou židli nějakou postavu, dávat otázky související s dějem a pokládat dotazy na to, jak se asi daná postava cítí v dané chvíli (Opluštilová, 2007).

Poslední zmíněné pravidlo však při představení *Zase já?* dětem nebylo představeno. Nikdy k němu tedy během představení nedošlo. Autorka přiznává, že z jejího pohledu studenta psychologie je toto pravidlo velice zajímavé a opravdu by chtěla být při tom, kdyby děti nevyjadřovaly pocity svoje, ale dané postavy. Ukázala by se zde míra jejich empatie. Pravděpodobně by to některým dětem činilo problém, protože když s nimi později ve škole probíhaly rozhovory, některé z nich si nedokázaly představit, že by byly v roli Jirky a něco takového by se jim mohlo stát. Avšak je jen malá pravděpodobnost, že by dítě nikdy neprožilo např. situaci hádky s rodiči.

3.4 Divadlo fórum u nás v současné době

Vozechová (2012) uvádí, že v současné době se divadlo fórum u nás rozmáhá. Jedním z možných využití je i primární prevence jak na školách, tak mimo ně. Tyto preventivní programy mnohdy připravují nestátní neziskové organizace.

Kolébkami tohoto druhu divadla u nás jsou Janáčkova akademie múzických umění v Brně, Katedra výchovné dramatiky DAMU a zároveň Kabinet divadla utlačovaných na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity v Brně (Vožechová, 2012). Zde působí MgA. Lenka Remsová, Ph.D., která se u nás dá považovat za největší odbornici divadla fórum. Dokonce se osobně setkala s Augustem Boalem, spolupracovala s jeho synem a dá se říci, že do České republiky divadlo fórum přinesla (Remsová, osobní sdělení, 13. 11. 2015).

Dále se studenti vysoké školy mohou s divadlem fórum setkat i v Olomouci, a to na Ústavu speciálně pedagogických studií Pedagogické fakulty Univerzity Palackého (Vožechová, 2012).

Dříve probíhal v Brně Festival divadla fórum, jako studentský projekt studentek III. ročníku ADV DiFa JAMU. Bohužel na jejich činnost nikdo nenavázal, a tak v současné době tento festival již neprobíhá (Pacáková, nedat.). Pokud by se však někdo chtěl zúčastnit festivalu, který je zaměřen na divadlo ve výchově a divadlo utlačovaných, má možnost zúčastnit se DIVUFESTu, tedy Festivalu divadla utlačovaných. V listopadu 2015 proběhl v Praze již druhý ročník. Návštěvníkům bylo nabídnuto množství workshopů a nechyběli tam ani zahraniční přednášející lektoři (Antikomplex, nedat.).

3.5 Psychologické aspekty divadla fórum

Divadlo fórum v mnohém působí na osobnost člověka. Cílem této kapitoly je alespoň stručně naznačit některé oblasti, které jsou u člověka tímto druhem divadla rozvíjeny.

Hlavním cílem divadla fórum je umožnit divákům uvědomit si svoje postoje a hodnoty k danému problému a ty případně změnit. Toto všechno se děje právě díky tomu, že diváci sledují jednání jiných lidí na jevišti, porovnávají ho se svým přesvědčením, příp. jdou sami ostatním ukázat, jak by danou situaci řešili oni. Divadlo fórum tedy rozvíjí schopnost zaujímat postoje a hlavně lidem ukazuje, že nestačí být pasivní, ale naopak musí být ve vztahu k realitě aktivní (Valenta, 1998). Místo toho, aby zde herci představovali učitele, kteří dětem říkají, co mohou a nemohou dělat, stávají se rovnocennými partnery dětí, naslouchají jim a připravují jim bezpečné prostředí k tomu, aby mohly najít své vlastní řešení (Machková, 1998).

„Zatímco však v životě může náročná situace vést jak k příznivému vývoji, tak k neuróze či deformaci osobnosti, v dramatické výchově probíhá setkání s konfliktní situací

ve fikci, bez skutečných následků, v kontrolovaných podmínkách, s možností variací a hledání a volby vhodných způsobů řešení“ (Machková, 1998, 46).

S divadlem fórum je velmi úzce spjata téma sebedůvěry a přiměřeného sebevědomí. Pokud totiž dotyčná osoba nemá dostatečné sebevědomí, často se neodváží do příběhu vstoupit a zkusit danou situaci vyřešit podle svého. Tato osoba se stává pouhým pasivním divákem, který nemá co nabídnout ostatním. Také pokud má člověk až moc vysoké sebevědomí a suverénní chování, může se potkat s neúspěchem. Takoví lidé mají pocit, že mají všechny části příběhu nahrazovat sami, protože jen oni nejlépe vědí, jak by se měla dotyčná osoba zachovat. V takovém případě leží zodpovědnost především na člověku v roli Jokera. Jeho úkolem je potom takovému člověku dát prostor k vyjádření jeho postoje, ale zároveň v něm musí vyznačit určité hranice, aby dotyčný divák neomezoval ostatní. Pokud by totiž na pódiu chodil pořád ten stejný člověk, ostatní diváci by velice brzy ztratili zájem jakkoli se do příběhu zapojit.

Bez empatie by divadlo fórum nebylo tím, čím je. Pokud by se totiž diváci necítili do postav vystupujících v představení, těžko by mohli zkoušet napravovat celou situaci. Potom by šlo o pouhé divadelní představení, ze kterého budou mít diváci maximálně umělecký zážitek, ale nic užitečného a konkrétního jim to do života nedá. Divadlo fórum také učí diváky spolupráci, protože jim předkládá problém, který se oni potom snaží společnými silami vyřešit. Opět je zde nutné klást důraz na postavu Jokera, která je pojítkem mezi diváky a děním na jevišti. Joker se snaží posouvat diváky dál, povzbuzovat, korigovat a motivovat je, ale zároveň toto všechno musí dělat neutrálním postojem, protože jinak by lidi v hledišti mohl směřovat tam, kam chce on (Remsová & Klapko, 2013).

V neposlední řadě je v divadle fórum rozvíjena také lidská tvořivost, fantazie a představivost. Asi není nutné tuto skutečnost dále zdůrazňovat a vysvětlovat. Bez těchto tří schopností by představení být nemohlo. Lidé tyto schopnosti v divadle fórum využívají při vymýšlení nových řešení (Valenta, 1998).

Divadlo fórum je někdy využíváno jako terapeutická technika v psychoterapii. V představení se může přehrát část života reálného člověka z důvodu terapie a ostatní mohou zkoušet přijít na lepší řešení situací. Navíc v této situaci danému člověku pomáhá, když svůj osobní příběh vidí z jiného - vnějšího- pohledu (Lenka Remsová, osobní sdělení, 13. 11. 2015). Tento velice silný zážitek má potenciál rozvazovat člověku ruce a sundávat mu pásku z očí.

3.6 Dosavadní výzkumy

Divadlo fórum nepatří mezi příliš známé druhy divadelních představení. Je-li tomu tak v zahraničí, u nás to platí dvojnásobně. Nicméně divadlo fórum se stává známější převážně díky nadšencům, kteří jsou ochotni obětovat třeba i celý svůj život k tomu, aby šířili povědomí o tomto divadle mezi ostatní lidi. Čím je divadlo fórum známější, tím více výzkumů je mu věnováno. Většina z těch již existujících jsou však pouze případové studie rozebírající různá představení. Velmi často jsou tyto výzkumy součástí bakalářských nebo magisterských diplomových prací. Někdy je autor výzkumu zároveň i autorem představení, nebo se alespoň nějakým způsobem podílí na jeho přípravě. Je těžké tyto výzkumy porovnat, protože kromě toho, že se jedná o případové studie zkoumající představení divadla fórum, nemají mnoho společného. Jako příklad i přes tuto skutečnost uvedeme 2 výzkumy z České republiky a jeden výzkum ze zahraničí, aby si čtenáři této bakalářské práce mohli udělat lepší obrázek o tom, jakým způsobem se také dá divadlo fórum zkoumat.

Jako první uvádíme výzkum Jana Sochy (2007), který byl součástí jeho bakalářské práce na téma „*Alternativa prevence sociálně patologických jevů na gymnáziích – divadlo fórum*“. Tento výzkum je zmíněn z toho důvodu, že se také zaměřuje na prevenci pomocí divadla fórum. Výzkum autora má dvě části. V první části je realizován projekt Fórum na mendláku, jehož cílem bylo seznámit učitele a preventistu z Mendelova gymnázia v Brně s divadlem fórum a společně s nimi připravit dvě preventivní představení právě prostřednictvím divadla fórum. Druhou část výzkumu tvořily polostrukturované rozhovory se čtyřmi třídními učiteli, jejichž třídy se zúčastnily nacvičených představení divadla fórum. Ve svém výzkumu autor zjistil, že pedagogové vnímají divadlo fórum jako velice vhodnou, přínosnou a nadějnou metodu primární prevence. A to především z toho důvodu, že na této škole prevenci není dáván dostatečný prostor a není jí přikládána taková důležitost.

Jako druhý výzkum autorka této bakalářské práce zvolila výzkum Martiny Schotliové (2010) v rámci její magisterské diplomové práce na téma „*Realizace divadla fórum s klienty chráněného bydlení Domov Klíč - CSS Olomouc*“. Tento výzkum byl vybrán z toho důvodu, že se také týká divadla fórum, nicméně nicméně je zaměřen na jiné jeho využití, a to jako nástroj při práci s klienty chráněného bydlení. Tento konkrétní výzkum je také vybrán z důvodu, že byl realizován v Olomouci, stejně jako výzkum této bakalářské práce. Autorka chtěla zjistit, zda je možné využít divadlo fórum při práci s klienty chráněného bydlení s lehkou a středně těžkou mentální retardací. V první části výzkumu provedla školení pracovníků Domova Klíč, vybrání herců a nacvičení představení. Ve druhé fázi se odehrálo

představení divadla fórum a poté proběhly ohniskové skupiny s lidmi z chráněného bydlení. Výsledky výzkumu Martiny Schotliové říkají, že divadlo fórum je možné využít při práci s lidmi s lehkou a středně těžkou mentální retardací, ale je potřeba toto představení uzpůsobit: např. několikrát opakovat pravidla, mít menší časové prodlevy a zapojit práci pomocí tohoto druhu divadla do projektu, který bude trvat delší dobu.

Jako třetí výzkum autorka zmiňuje výzkumný projekt dvou studentek Univerzity v Zimbabwe, který se odehrával právě na tomto místě. Jeho cílem bylo uspořádat divadlo fórum, které se bude věnovat vztahu mezi tělesnou krásou a sexualitou v souvislosti se zdravotním postižením, protože tato problematika je v Zimbabwe opředená mnoha mýty. Ženy zkoumaly, jaké jsou možnosti a komplikace při využití divadla fórum v diskuzi na toto téma a jaký dopad a užitek mohou mít poznatky z této diskuze pro lidi s postižením. Výsledkem výzkumu bylo zjištění, že diskuze, která vznikla díky divadlu fórum, byla inspirací ke vzniku mnoha programů, které byly citlivé na potřeby a výzvy týkající se sexuality zdravotně postižených. Zároveň se divadlo fórum ukázalo být výborným prostředkem k tomu, aby se o sexualitě zdravotně postižených mohlo nenásilně, příjemně a podnětně hovořit. Díky tomuto výzkumnému projektu nyní v Zimbabwe zdravotnická služba pořádá dílny o sexuálním a reprodukčním zdraví i pro zdravotně postižené, což je velký úspěch, vezmeme-li v potaz, že v Africe a Zimbabwe je sexualita tabu (Chivandikwa & Muwonwa, 2013).

Zde vidíme, že výzkumy týkající se divadla fórum jsou vytvářeny po celém světě, mají různou podobu a mohou v mnohém pomáhat.

4 Rizikové chování

Ve třech níže uvedených definicích rizikového chování, můžeme vidět, že se jedná o aktivitu jedince, která však má nějaké negativní důsledky. V první řadě především na osobu, která se rizikově chová, avšak mnohým lidem nedochází, že rizikové chování stejně tak ovlivňuje i ostatní lidi kolem dotyčné osoby a především vztahy s nimi. Tato skutečnost byla příkladně vidět v představení *Zase Já?* v rámci výzkumu této bakalářské práce. Hlavnímu hrdinovi Jirkovi rapidně zhoršily nejen vztahy s rodiči, paní učitelkou, ale i s kamarády. Případová studie této bakalářské práce byla zaměřena na žáky 6. třídy základní školy. Takto staré děti většinou přichází do kontaktu s šikanou i kyberšikanou, závislostním chováním (především na počítačových hrách), kouřením, ale také záškoláctvím.

„Rizikovým chováním rozumíme jakékoli cílené jednání nebo aktivitu jednotlivce, jehož následkem může být zranění, smrt, trvalé postižení nebo jiné snížení kvality života riskujícího nebo dalších lidí, stejně jako narušení vztahů, psychiky, nebo i ekonomické a hmotné škody. Tyto aktivity provádí jednatel cíleně, sám nebo ve skupině s dalšími“ (Marádová et al., nedat., 5).

Michaela Širůčková (in Miovský et al., 2012, 127) definuje rizikové chování jako „rozmanité formy chování, které mají negativní dopady na zdraví, sociální nebo psychologické fungování jedince anebo ohrožují jeho sociální okolí, přičemž ohrožení může být reálné nebo předpokládané.“

Kohoutek (nedat.) na internetovém Slovníku cizích slov za rizikové chování označuje: „zdravotně nežádoucí a chybné chování a jednání, např. zneužívání návykových látek, šikana, nezodpovědné eroticko-sexuální chování zvyšující pravděpodobnost nakažení pohlavně přenášenými chorobami, nerespektování pravidel silničního provozu.“

V odstavci na začátku kapitoly byly zmiňovány následky rizikového chování. Musíme ovšem dodat, že tyto následky mohou být i fatální. Děti a mladí lidé někdy mají pocit, že se jim nemůže nic stát, takže možná rizika neberou příliš vážně. Ať už úmyslně, nebo neúmyslně. Někdy o rizicích ani nevědí, proto je nesmírně důležité, aby probíhala osvěta a tyto informace se k nim nějakým způsobem dostaly. Nejlépe k tomuto účelu slouží škola (Marádová a kol., nedat.). „Měli by si být vědomi následků včetně konkrétních dopadů na další život jich samotných, jejich blízkých i ostatních zúčastněných lidí, včetně dopadů celospolečenských, ekonomických či sociálně-právních“ (Marádová a kol., nedat., 6).

Některé formy rizikového chování už zmíněny byly. Veronika Nielsen Sobotková a kol. (2014) mezi rizikové chování řadí např.: záškoláctví, šikanu a kyberšikanu, rizikové chování na internetu, užívání návykových látek, gambling, rizikové sexuální chování, hazardní aktivity, nezdravé stravovací návyky a další.

Na rizikové chování působí mnoho faktorů. Podle Macka (2003) můžeme určit několik základních faktorů, které nějakým způsobem ovlivňují rizikové chování. Prvním z nich jsou osobnostní charakteristiky daného člověka, což je logické, protože každý člověk je jiný: někdo je k takovému chování náchylnější, někdo by už ze své podstaty nikdy nic takového nedělal. Zároveň nás ale ovlivňuje okolí a prostředí, ve kterém se pohybujeme a žijeme. Samozřejmě nesmíme zapomenout na lidi, se kterými přicházíme do styku, a to především s těmi, které vidáme pravidelně. Ti nás totiž ovlivňují nejvíce.

5 Prevence

Slovo „prevence“ pochází z latiny a vyjadřuje to, že člověk udělá předem nějaké opatření, včas se proti něčemu obrání nebo ochrání (Nešpor, Csémy & Pernicová, 1999).

Štáblová (1999, 161, in Socha, 2007, 25) definuje prevenci jako: „předcházení nežádoucímu jevu a ochrana před ním, označuje v podstatě všechny aktivity jejichž cílem je potírání výskytu a zabraňování negativního jevu ve společnosti.“

Prevenci rozlišujeme na primární sekundární a od šedesátých let i terciární. Hlavním smyslem tohoto rozdělení je odlišení prevence podle okamžiku působení a dalších faktorů.

5.1 Primární prevence

Úkolem primární prevence je předejít, popř. zabránit pokračování, určitého nevhodného chování. K tomu účelu slouží různé programy, akce a činnosti, které mají za úkol ovlivnit špatné přesvědčení, konání a hodnoty dané osoby (Vožechová, 2012).

Jako příklad primární prevence je možné uvést např. programy na školách, které se snaží bojovat s obezitou dětí. V tomto případě by se do preventivních programů počítali např. besedy s dětmi o zdravém životním stylu, zvýšení počtu hodin tělesné výchovy, odstranění automatu na cukrovinky a slazené nápoje, zahrnutí zeleniny a ovoce do jídelníčků školních jídel.

Někdy je primární prevence dělena na primární prevenci specifickou a nespecifickou. MŠMT (2009, 9) mluví o **primární prevenci nespecifické** jako o prevenci, „jejímž obsahem jsou všechny metody a přístupy umožňující rozvoj harmonické osobnosti, včetně možnosti rozvíjení nadání, zájmů a pohybových a sportovních aktivit. Programy nespecifické prevence (např. různé volnočasové aktivity) by existovaly a byly žádoucí i v případě, že by neexistovaly rizikové projevy chování, tj. bylo by i v takovém případě smysluplné tyto programy rozvíjet a podporovat.“ Cílem **specifické primární prevence** je vyhnout se a snížit výskyt nežádoucího rizikového chování u dětí. Mluví-li se o tomto druhu prevence, myslí se buď všeobecná prevence, která je určena všem, nebo selektivní, v rámci které se pracuje s dětmi, u kterých se může objevovat větší riziko nežádoucího chování. V poslední řadě je možné mluvit i o indikované prevenci, která je určena lidem, kteří mají větší sklony nebo příležitosti k rizikovému chování (Prevence-info, nedat.).

5.2 Sekundární prevence

Sekundární prevence je zaměřena na lidi, kteří se právě nacházejí v nežádoucí situaci. Snaží se tuto skutečnost odhalit a pomoci při řešení tohoto nežádoucího jevu. Mělo by díky ní dojít především k minimalizování následků. Mluvíme-li o sekundární prevenci, myslíme hlavně komunikaci s těmito lidmi, zjištění jejich problému, předložení všech potřebných informací, konzultační činnost a nabídnutí pomoci skrze různé organizace (Socha, 2007).

Zůstaneme-li u příkladu boje s obezitou, můžeme jako ukázkou sekundární prevence uvést konkrétní kroky, které navrhnou lékaři obéznímu dítěti, aby se podařilo jeho vyšší váhu snížit. Zmínit můžeme cvičení, pravidelné procházky, zařazení mořských ryb do jídelníčku, ozdravný pobyt s cílem snížit váhu atd.

5.3 Terciální prevence

Úkolem terciální prevence je snaha zabránění zhoršování nebo návratu nepříznivé situace. Opět je tedy určena lidem, kteří si již touto situací prošli (Socha, 2007). Mnohdy se terciální prevence snaží pomoci těmto lidem vrátit se do života, který měli před tíživou situací (Vožechová, 2012).

I u tohoto druhu prevence se můžeme vrátit k příkladu obézního dítěte. V tomto případě bychom mohli uvést např. zaplacení permanentky do bazénu, podporování zdravého životního stylu, vyhýbání se fastfoodům a tak podobně.

5.4 Prevence rizikového chování

Preventivní programy na základních školách mohou být různého druhu. Od klasického poučování během přednášky a frontální výuky, přes návštěvy pracovníků nízkoprahových center až po akčnější a neobvyklé zážitkové preventivní programy. Všechny druhy preventivních programů mají zajisté své klady, ale i zápory. Ze zkušenosti autorky této práce, kterou nabyla při dlouhodobé práci s dětmi, může tvrdit, že poslední uvedená varianta bývá dětmi nejoblíbenější.

„Za prevenci rizikového chování považujeme jakékoli typy výchovy, vzdělávacích, zdravotních, sociálních či jiných intervencí směřujících k předcházení výskytu rizikového chování, zamezujících jeho další progresi, zmírňujících již existující formy a projevy rizikového chování nebo pomáhajících řešit jeho důsledky“ (Miovský, Skácelová, Zapletalová & Novák, 2010, 24).

Divadlo fórum ze své podstaty nemusí být primárně zaměřeno na prevenci. Dalo by se o něm mluvit pouze jako o zajímavějším divadle, o terapeutickém nástroji, či zábavě. Nicméně divadlo fórum se dá velice dobře použít právě jako metoda primární, ale i sekundární prevence. V takovém případě je pomoc nabídnuta prostřednictvím možnosti zkusit situaci vyřešit tím, že si na sebe zkusí vzít roli někoho jiného. Díky tomu se jim dané řešení i celý příběh lépe vštípí do paměti a později se jim snadněji vybaví. Tyto preventivní programy na základních školách jsou mnohdy zaměřeny právě na rizikové chování, protože tato věková skupina jím může být ohrožena. Hlavním cílem je potom snaha, aby k takovému chování nedošlo, případně aby vymizelo a mělo co nejmenší následky.

5.5 Zásady efektivního programu primární prevence

Podle Nešpora (2011) existují určité zásady, které z preventivního programu primární prevence dělají efektivní program primární prevence. V první řadě je vhodné primární prevenci neodkládat, tedy pokusit se děti informovat co nejdříve. Je nutné dbát na to, aby vždy byla prevence přiměřená věku a schopnostem dítěte a aby je bavila. Není nutné, aby takovýto program byl dlouhý. Děti totiž velice rychle chápou, co se jim chce sdělit, a tak se nezačnou nudit. To však neznamená, že by se s dětmi na toto téma nemělo pracovat opakovaně a systematicky. Zkušenosti ukazují, že pokud preventivní programy probíhají ve školních třídách, je velice žádoucí, aby se tohoto programu účastnil skoro celý kolektiv, nejlépe všichni. Nešpor považuje za vhodné, aby děti do kontaktu s prevencí nepřicházeli jen na jednom místě, ale aby se s ní pracovalo celostně, takže např. v zájmových kroužcích nebo doma. Je nutné poznamenat, že samozřejmě ne vždy vše povede. Lektori by s tím měli počítat a měli by na tuto skutečnost být připraveni.

V zásadě autorka této práce s tvrzením pana Nešpora souhlasí. Během svých školních let zažila několik preventivních programů: od takového, kdy žákům učitelé kladli na srdce, že něco nesmí dělat, přes ukazování odstrašujících fotografií až po interaktivní zábavné návštěvy lektorů z nízkoprahového centra. Právě tento druh preventivního programu autorka považuje za jeden z nejefektivnějších právě proto, že pracovníci z nízkoprahového centra do třídy docházeli pravidelně každý půlrok na přibližně tři vyučovací hodiny a vždy se zaměřili na to, co žáci aktuálně řešili, nebo mohli řešit. Každé setkání bylo složeno z diskuze, her a různých aktivit. Většinou přicházeli stejní lektori, děti si k nim pomalu vytvořily vztah a těšily se. Autorka se domnívá, že v té době to byl jeden z nejlepších způsobů, jak děti s rizikovým chováním seznámit. Dnes je možností daleko více a divadlo fórum je pouze jedna z nich.

6 Sdružení D

Sdružení D je nezisková organizace, která vznikla v roce 2000. Jeho činnost je zaměřena především na interaktivní prožitkové programy pro žáky ze základních škol a středoškoláky, nicméně někdy pracují i s dětmi předškolními (Sdružení D, nedat.). „Tyto programy jsou zaměřeny jak na oblast prevence rizikového chování, tak na oblast sociálního a osobnostního rozvoje nebo rozvoje čtenářské gramotnosti“ (Sdružení D, nedat.). Jednotlivé pořady probíhají buď ve třídách na školách, ale také v budově nazývané Dramacentrum, což je sídlo Sdružení D nacházející se v Olomouci nedaleko U-klubu. Výhoda tohoto centra je, že pozornost dětí není odváděna rušivými vlivy, které běžně působí ve škole. Žáci se mohou soustředit pouze na probíhající aktivitu a tím se tato aktivita stává účinnější (Sdružení D, nedat.).

Sdružení D (nedat.) chce svým návštěvníkům nabídnout bezpečné prostředí, ve kterém jim bude umožněno zahrát si na nelehké životní období, z této hry se poučit a vyzkoušet si možné řešení problému. Výhodou je, že danému člověku, který se zapojí do představení, je okamžitě nabídnuta zpětná vazba od ostatních zúčastněných a také mu je dán prostor k porovnání svého chování s ostatními. Do těchto aktivit má možnost se zapojit úplně každý a tím i ovlivnit svůj pohled na svět a na to, co je pro něj důležité, na co klade ve svém životě důraz.

„Dramatické techniky přinášejí možnost rozvinout v sobě toleranci a vnímavost vůči okolí. Tvořivá dramatika je prostředkem k rozvoji osobnosti, sociální komunikace, sociální inteligence a múzičnosti dětí a mládeže“ (Sdružení D, nedat.). Tvořivá dramatika stojí na tom, jak moc jsou vyučující ochotni ji využívat a jaký k ní mají postoj. Pokud se nebojí s tvořivou dramatikou experimentovat a využívat ji, projeví se její vliv např. ve zlepšení atmosféry ve škole, zlepšování vztahu dětí ke své osobě, k ostatním dětem, ale i k lidem mimo školu. Inspiraci k aktivitám získává Sdružení D ze sociální psychologie, interakčně-psychologického výcviku a z neobvyklých vzdělávacích metod (Sdružení D, nedat.).

6.1 Roční preventivní programy podle Sdružení D

Toto sdružení pořádá dva základní roční preventivní programy. Jeden je určen žákům 1. stupně základní školy, druhý je pro 2. stupeň ZŠ. Každý program má svoje specifika a je zaměřen na něco jiného. Oba preventivní programy budou stručně popsány níže, nicméně s větším důrazem na preventivní program určený žákům druhého stupně, protože zmíněná cílová skupina více odpovídá zaměření této práce.

6.1.1 Roční preventivní program pro 1. stupeň ZŠ

Tento program se zabývá především prevencí šikany a kyberšikany, podporou kamarádství a posilováním dobrých vztahů mezi spolužáky. Žáci se tohoto programu účastní třikrát po třech vyučovacích hodinách a během této doby se prostřednictvím různých, pro ně přitažlivých a lákavých aktivit zaměřují na rizikové chování, jeho předcházení a řešení rizikových situací. Na konci celého programu získá škola od lektorů dokument, v němž se vyjadřují ke spolupráci s dětmi a ke všemu, co se během spolupráce objevilo. Dále má škola možnost využít pět hodin konzultací s psychologem Sdružení D (Sdružení D, nedat.).

6.1.2 Roční preventivní program pro 2. stupeň ZŠ

Během tohoto programu se Sdružení D snaží žáky seznámit s problematikou šikany a kyberšikany, rasismu a xenofobie, problematikou závislostí a celkově rizikového chování. Sdružení D nabízí školám dva druhy primární prevence: specifickou všeobecnou prevencí a **specifickou selektivní prevencí**. Tento druhý druh programu je určen především třídám, které se s rizikovým chováním nějakým způsobem setkaly, nebo je velmi pravděpodobné, že se s ním v budoucnu setkají (tím pádem jsou ohroženy). Podoba tohoto druhého preventivního programu je specifikována až po domluvě vedoucího primární prevence Sdružení D s třídním učitelem nebo školním metodikem prevence. Během 1. bloku zaměřeného na prevenci je na místě zároveň i psycholog ze Sdružení D, se kterým je možné promluvit po dalších pět hodin. Tento preventivní program trvá celý rok a na jeho závěru dostane pověřená osoba ze školy metodiku, která bude pomáhat při následující práci s tímto kolektivem (Sdružení D, nedat.).

Program v rámci **specifické všeobecné prevence** je složen ze 3 setkání, ve kterých lektoři Sdružení D „zajišťují dostatečné primárně-preventivní působení na postoje dětí k danému typu rizikového chování tak, aby mu mohlo být předcházeno. Vhodnými interaktivními a atraktivními technikami a postupy program pomáhá předcházet vzniku rizikového chování, rozvíjí sociální dovednosti dětí, informuje o možných způsobech řešení rizikových situací a o následné pomoci v případě výskytu rizikového chování specifického typu“ (Sdružení D, nedat.). Na konci opět škola dostane zprávu, ve které je shrnuta veškerá činnost s dětmi a poznámky ze spolupráce. Škole je také nabídnuta možnost rozhovoru s psychologem Sdružení D. Vrcholem celého preventivního programu je třetí setkání, při kterém se hraje divadlo fórum, do nějž děti aktivně zasahují (Sdružení D, nedat.).

6.2 Zase já?

Představení Zase já? je určeno pro děti z 6. až 9. třídy základní školy. Toto představení trvá tři hodiny, je závěrečnou částí specifické všeobecné prevence a má podtitul: „Už se to tady vážně nedá vydržet.“.

Součástí celého programu je divadlo fórum, což je, jak jsme si již přiblížili, technika, díky níž se diváci, stávají aktivní součástí příběhu, vstupují do děje a ovlivňují konečnou podobu příběhu. Snaží se, aby celý příběh dopadl co nejlépe. Hlavní postavou celého příběhu je Jirka, celkem obyčejný chlapec, který se však nachází v nelehkém období života plném nedorozumění s rodiči, paní učitelkou, ostatními kluky. Jirka stojí před otázkou, co se dá s těmito problémy dělat? Nebo - jak to udělat, aby k nim vůbec nedošlo? S těmito otázkami budou Jirkovi pomáhat děti, které samy budou vstupovat do příběhu jako postava Jirky (Sdružení D, nedat.). Sdružení D toto všechno shrnuje na svých stránkách: „Nebojte se vyjádřit svůj názor, konfrontovat ho s ostatními, hledat řešení, zkusit si ho v modelových situacích nanečisto a mít tak možnost zvážit vše do důsledků“ (Sdružení D, nedat.).

Hlavní témata, se kterými tento preventivní program děti seznamuje, jsou problematika závislostí, prevence sociálního vyloučení, ochrana zdraví a osobnostní růst. Během celého programu je kladen důraz na zvyšování schopnosti vypořádávat se s krizovými situacemi, učit se uznávat a chápat druhé lidi a získat schopnost vcítění se do druhých. K dosažení těchto cílů se dochází pomocí aktivit a technik, které jsou pečlivě vybrány a mají své nezastupitelné místo. Na počátku setkání jsou využívány uvolňovací techniky, které pomáhají odbourat strach dětí a naladit je na spolupráci. Důležitá je skutečnost, že třída se programu účastní jako tým, je proto nezbytné zaměřit se i na spolupráci. Nedílnou součástí tohoto preventivního programu je i improvizace, a to jak ze strany dětí, tak i herců. Vrcholem celého setkání je již zmíněné divadlo fórum. Poté je využívána technika horkého křesla, v níž se děti mohou jakékoli postavy na cokoli zeptat. Posledními částmi jsou závěrečná reflexe a diskuze (Sdružení D, nedat.).

Na internetu je možné zhlédnout o tomto představení krátký pořad. Kapitulu autorka uzavře citací jedné z hereček: „Nám je jasné, že teďka po jednom setkání se všichni nezmění, že to nebude třída andílků, ale jde o to najednou přemýšlet nad tím svým životem a jednáním. My se snažíme o nějakou změnu postojů, to nejde hned, ale někdy vám pomůže třeba jedna věta. Prokazuje se nám, že je to účinnější, než kdyby to bylo formou přednášky“ (Sdružení D, 2014).

EMPIRICKÁ ČÁST

7 Metodologický rámec práce

Tato kapitola se věnuje popisu metodologického rámce práce. Níže jsou popsány cíle výzkumu a výzkumné otázky, design, popis metod sběru a analýzy dat, popis výzkumného vzorku a konec kapitoly je věnován etickým aspektům výzkumu.

7.1 Cíl výzkumu a výzkumné otázky

Výzkumná otázka č. 1: **Jaké konkrétní prvky a za jakým účelem byly použity v případě představení Zase já?**

Na školách probíhá mnoho různých preventivních programů. Jedním z nich je i divadlo fórum, které však mnoho lidí nezná. Jedním z cílů této bakalářské práce je představit čtenářům divadlo fórum a ukázat jeden ze způsobů, jakým se dá toto divadlo využít při primární prevenci.

Výzkumná otázka č. 2: **Jak prožívaly divadlo fórum děti?**

Výzkumná otázka č. 3: **Co si děti pamatují po týdnu a po třech měsících od představení?**

Druhým cílem je poskytnout Sdružení D zpětnou vazbu o tom, jak děti představení vnímaly, kolik si z něj pamatují za týden a tři měsíce, jestli by na něm něco změnily a jestli by ho doporučily dalším kamarádům a žákům. S tímto cílem souvisí druhá a třetí výzkumná otázka.

Výzkumná otázka č. 4: **Jak vnímají spolupráci s dětmi herci a jak naopak vnímají herce děti?**

Tato bakalářská práce by také mohla mít význam pro školy, které by se rozhodovaly, zda si objednat pro své žáky preventivní program od Sdružení D. V této práci se totiž každý může nejen podrobně seznámit s průběhem třetího setkání preventivního programu, ale zároveň zjistit, jak se spolupracovalo hercům s dětmi a jak naopak vnímají spolupráci děti.

Výzkumná otázka č. 5: **Je divadlo fórum přínosné jako metoda primární prevence?**

Poslední cíl by se dal shrnout velice jednoduše: ukázat, že preventivní programy se dají dělat tak, aby děti bavily, byly pro ně přínosné a zároveň je v různých oblastech rozvíjely.

7.2 Design výzkumu

Při realizaci výzkumné části této bakalářské práce autorka využila kvalitativního výzkumu, protože divadlo fórum, jako metoda primární prevence, v České republice není až tak rozšířeno, tudíž by bylo velmi těžké sehnat dostatečný počet respondentů. Navíc témata jednotlivých představení divadel fórum se liší, proto cílem tohoto výzkumu je zaměřit se hlouběji pouze na jedno představení a rozebrat jej z různých pohledů a hledisek.

„**Kvalitativní přístup** je v psychologických vědách přístupem využívajícím principů jedinečnosti a neopakovatelnosti, kontextuálnosti, procesuálnosti a dynamiky a v jeho rámci cíleně pracujeme s reflexivní povahou jakéhokoli psychologického zkoumání“ (Miovský, 2006, 18).

U kvalitativního výzkumu v prvních stádiích je zvoleno výzkumné téma a z toho jsou vyvozeny základní výzkumné otázky, se kterými se dále pracuje. V rámci tohoto výzkumu autorka pracuje se vším, co by mohlo pomoci na tyto výzkumné otázky odpovědět. Mělo by se pamatovat na to, že procesy získávání dat a jejich zkoumání probíhá ve stejném okamžiku, protože při rozebírání dat je dobré zjišťovat, která data chybí, a díky tomu pokračovat ve sběru dat chybějících a jejich následným rozborem (Hendl, 2005).

Výhody kvalitativního výzkumu můžeme spatřit v tom, že si výzkumník udělá velmi podrobný náhled na zkoumanou problematiku také díky skutečnosti, že ji zkoumá v přirozeném prostředí. Jeho nevýhodou naopak je, že výzkumník by své výsledky neměl zobecňovat na celkovou populaci, protože data, která získá, mohou být specifická pro zkoumanou skupinu. Kvalitativní výzkum bývá většinou delšího charakteru a vyžaduje od výzkumníka více času na realizaci. Především je ale nutné uvědomit si, že na kvalitativní výzkum může ve větší míře působit osobnost výzkumníka (Hendl, 2005).

7.3 Typ výzkumu

Jako typ výzkumu byla zvolena **případová studie**, protože ta umožňuje podívat se na dané představení divadla fórum jako na jedinečný fenomén. Dalším důvodem bylo, jak již bylo zmíněno v předchozím odstavci, jednotlivá představení divadla fórum se liší podle toho, kdo je připravuje, pro koho jsou určena a na co jsou zaměřena, a proto je každé představení jiné. Z toho důvodu by tedy možné získat jednotná data a ta potom nějakým způsobem interpretovat. Zároveň platí, co uvádí Robert K. Yin (2009) a to, že velmi záleží na našich výzkumných otázkách. Případová studie je vhodnou metodou, když zkoumáme

např. „jak“ a „proč“ nějaký společenský jev funguje, a zároveň nemůžeme příliš ovlivnit jev, který zkoumáme. Metoda je také mimo jiné přínosná tím více, čím naše otázky vyžadují větší rozsah získaných dat a popis daného společenského fenoménu „do hloubky“.

Případová studie „je zde chápána jako strategie kvalitativního výzkumu, kde výzkumník objasňuje do hloubky program, událost, aktivitu, proces nebo nějaký individuální jev. Případové studie jsou ohraničené časem a sledovaným jevem. Významné je sledování reálného kontextu a využívání více zdrojů pro popis či objasnění případu“ (Eger & Egerová, 2014, 28).

Případová studie se zabývá jedním konkrétním případem (nebo velmi nízkým počtem případů). Během výzkumu v rámci případové studie je snaha získat co nejvíce různorodých dat týkajících se daného případu. Tato data jsou potom podrobně analyzována, aby se odhalila spleť sítí vztahů, která všechna data propojuje. Díky tomu, že daný případ bude pochopen, je možné lépe rozumět jiným případům, které jsou tomuto blízké (Hendl, 2005).

7.4 Metody získávání dat

Během tohoto výzkumu byly použity tři metody sběru dat: pozorování, polostrukturovaný rozhovor a dotazník. Všechny tři metody budou popsány v této podkapitole.

7.4.1 Pozorování

Pozorování je jednou z nejdéle využívaných metod ke sběru dat. Pozorování může být rozděleno podle několika ohledů. Týká-li se objektu, který je zkoumán, může být pozorování rozděleno na introspektivní a extrospektivní. Pokud není zájem pozorování zaměřen na sebe, ale na okolí, může být pozorování dále rozděleno na zúčastněné a nezúčastněné. Při zúčastněném pozorování je dotyčná pozorující osoba přítomna na místě výzkumu. Naopak nepřímé pozorování může probíhat přes videozáznam, jednosměrné zrcadlo a podobně – zjednodušeně bychom mohli říci, že pozorovatel není přítomen na místě výzkumu. Oba tyto typy jsou dále děleny na skryté, nebo otevřené. Skrytý typ znamená, že o pozorovateli pozorované osoby nevědí, kdežto u otevřeného pozorování je tomu právě naopak: pozorované osoby vědí, že je pozorovatel sleduje (Miovský, 2006). Každý z těchto druhů pozorování má nejen svoje klady, ale i zápory. Před výběrem je potřeba zvážit, jestli pozorovatel svou přítomností daný výzkum neovlivní, zda nebude neetické nesdělít pozorovaným osobám, že jsou pozorovány apod.

Podle Ferjenčíka (2000) se liší pozorování klasické od pozorování vědeckého. A to především tím, že vědec se ještě před začátkem pozorování rozhodne, co a jak bude sledovat. Je možné tedy říci, že vědecké pozorování je plánovitě selektivní, jak jej definuje právě Ferjenčík. V pozorování nicméně existují dva typy přístupu, a to molární a molekulární. Zaměří-li se výzkumník na malé části chování, mluví se o molekulárním přístupu. Jeho výhodou je, že tyto malé části můžeme lépe rozpoznat a popsat, což zaručí, že naše pozorování bude exaktní. Je tu však i jisté riziko v tom, že pokud se výzkumník bude příliš zaobírat detaily, může přehlédnout kontext celé situace. Naopak mluví-li se o molárním přístupu, nejsou objektem pozorování malé části, ale naopak větší kategorie a části. U tohoto přístupu jsou klady a zápory přesně opačné než výhody a nevýhody u molekulárního přístupu.

Během představení *Zase já?* v Dramacentru bylo úplně první metodou sběru dat extrospektivní zúčastněné pozorování. Autorka výzkumu zde byla pouze jako pasivní pozorovatel, který nezasahoval do dění na jevišti. Děti však byly s touto skutečností seznámeny, aby nebyly překvapeny, že se v místnosti nachází i cizí osoba, kterou neznají, jedná se tedy o otevřené pozorování. Autorka si během výzkumu dělala poznámky, pozorovala dění na jevišti, sledovala chování dětí i herců a porovnávala představu o divadle fórum se skutečností. Celý průběh tohoto setkání autorka výzkumu, po souhlasu s vedením Sdružení D, zaznamenala na nahrávací zařízení. Zvuková stopa autorce sloužila především k připomenutí průběhu preventivního programu.

7.4.2 Polostrukturované interview

Výzkumné rozhovory mohou být vedeny třemi různými způsoby. Na jedné straně leží plně strukturovaný rozhovor, při němž jsou předem připraveny přesně dané otázky a dotazovaná osoba na ně odpovídá. Protipólem tohoto druhu rozhovoru je nestrukturovaný rozhovor, u kterého není předem známá jeho skladba, často jde o volné povídání dotazované osoby. Mezi těmito dvěma odlišnými typy interview leží třetí, polostrukturovaný rozhovor. U něj výzkumník ví, co chce zjistit, má představu o otázkách, na které se chce dotyčné osoby zeptat, ale zároveň se při rozhovoru nebrání menším odbočkám od hlavního tématu a je si vědom přízpusobivosti tohoto typu rozhovoru (Hendl, 2005).

Výhodou takového typu rozhovoru se jeví fakt, že při této metodě sběru dat nejde jenom o samotné informace, které je možné získat, ale díky interakci s danou osobou může výzkumník lépe pochopit jeho svět (Eger & Egerová, 2014). Další nespornou výhodou

polostrukturovaného rozhovoru je, že se tak může vyhnout nevýhodám, které v sobě nesou jak nestrukturovaný, tak plně strukturovaný rozhovor. Menší nevýhodou však může být fakt, že na polostrukturovaný rozhovor se musí dotyčný připravit více než na nestrukturovaný (Miovský, 2006).

Hlavní metodou sběru dat této bakalářské práce je polostrukturovaný rozhovor. Jednu skupinu tvořilo 6 polostrukturovaných rozhovorů s dětmi z 6. třídy, které se zúčastnily představení Zase já?. Sběr dat proběhl 16. 12. 2015, tedy týden po představení, na dané základní škole v Olomouci. Tyto rozhovory byly dlouhé od 7-9 minut. Třída je složená převážně z chlapců, proto i respondenti byli v pěti případech chlapci a jedna dívka, což přibližně odpovídá i celkovému poměru dívek a chlapců ve třídě. Druhou skupinu interview tvořily polostrukturované rozhovory s dvěma herci Sdružení D, kteří hráli představení Zase já?, společně s třídní učitelkou dané školní třídy. Každá skupina z dotazovaných dostala jiné otázky, avšak mnohé se týkaly společných témat, aby bylo možné porovnat odpovědi dětí, učitelky, ale i pohled herců. Všechny rozhovory byly nahrány a později přepsány do písemné podoby. Data byla vyhodnocována pomocí Zakotvené teorie Strausse a Corbinové (1999), při níž byly v rozhovorech nejdříve vyznačeny části týkající se předem daných kategorií, později byly tyto kategorie zobecněny a pojmenovány. V příloze je přiložen jeden rozhovor sloužící jako ukázka otázek.

7.4.3 Dotazník

Již jsme zmínili, že pozorování je jednou z nejdéle používaných metod sběru dat. U dotazníku lze zase podotknout, že to je jedna z nejméně využívaných metod sběru dat. Dotazník je sestaven z otázek, které si výzkumník určil předem a na ně potom účastník výzkumu (respondent) odpovídá, většinou písemně. Dotazník se může týkat různých okruhů, např. osobních údajů, zájmů, životních hodnot, názorů atd. Výhodou dotazníku, a také důvodem jeho častého využití je fakt, že dotazník můžeme v krátkém čase předložit velkému množství dotazovaných osob. Ač by se mohlo zdát, že dotazník se používá pouze v kvantitativních výzkumech, není tomu tak. Tato metoda sběru dat je využívána i v kvalitativním výzkumu, avšak mnohdy není používán sám o sobě, ale slouží jako doplněk k dalším výzkumným metodám (Eger & Egerová, 2014).

Otázky u dotazníku se dělí podle stupňů otevřenosti na otevřené, uzavřené a polouzavřené. Otevřená otázka dává respondentovi volnost a dostatečný prostor k vyjádření svého názoru, u uzavřené naopak respondent zaškrtně jednu z nabízených

odpovědí a u polouzavřené otázky dotazovaná osoba nejdříve zaškrtně jednu z odpovědí, jejíž výběr může následně zdůvodnit nebo okomentovat (Gavora, 2008). Existují i další způsoby dělení otázek u dotazníků, ale ty nejsou pro účely tohoto výzkumu podstatné.

Jak je zmíněno výše, dotazník nemusí sloužit pouze ke sbírání dat kvantitativního výzkumu. Toho využila autorka této bakalářské práce a rozhodla se zadat dotazník celé třídě zúčastněné představení *Zase já?* v Dramacentru. Data sebraná tímto způsobem autorka nevyhodnocovala kvantitativně, ale kvalitativně, aby si dokreslila obrázek celého představení a názorů dětí na něj. V původním návrhu výzkumu této bakalářské práce s dotazníkem počítáno nebylo. V průběhu výzkumu se však ukázalo, že z jistých důvodů bude vhodné dotazník pro třídu zařadit. K těm se autorka vrátí později v diskuzi této práce, kde budou podrobněji rozebrány. Administrace dotazníku proběhla přesně za tři měsíce od dne, kdy autorka výzkumu dělala rozhovory s dětmi. Dotazník vyplnily všechny děti, které se zúčastnily představení *Zase já?* kromě tří chlapců, kteří v den sběru dat reprezentovali školu ve sportovním turnaji, tudíž nebyli ve škole. Během sběru dat byli ve třídě přítomni i dva chlapci, kteří však dotazník nevyplňovali, protože se zmíněného představení nezúčastnili. Pro lepší představu podoby dotazníku lze odkázat na přílohy (Příloha 2), kde je ukázka vyplněného dotazníku. Dotazník byl složen ze všech tří druhů otázek. Uzavřené otázky v dotazníku byly čtyři, polouzavřené také čtyři a největší počet – sedm – tvořily otevřené otázky.

7.5 Popis výzkumného vzorku

Ve výzkumu této bakalářské práce autorka pracovala s účastníky představení *Zase já?* ve Sdružení D v Olomouci. Autorka práce kontaktovala Sdružení D s prosbou, zda by bylo možné zúčastnit se nějakého divadla fórum. Sdružení D ochotně nabídlo termín 8. 12. 2015, kdy měla preventivní program objednaná nejmenovaná škola z Olomouce. Dále už sama autorka výzkumu kontaktovala zmíněnou základní školu a domluvila se na termínech sběru dat (rozhovorů i dotazníků). Výběr výzkumného vzorku probíhal tedy pomocí záměrného výběru přes instituci. Tento výběr je řazen mezi nepravděpodobnostní metody výběru vzorku v rámci kvalitativního výzkumu (Miovský, 2006).

První skupinou byli žáci 6. třídy nejmenované základní školy v Olomouci. Ve třídě je dvacet žáků, z toho 16 chlapců a 4 děvčata. Ve třídě je tedy většina chlapců, což se v mnohém projevilo. Představení *Zase já?* se zúčastnilo pouze 18 dětí, dva chlapci nebyli přítomni. Z těchto 18 dětí sama paní učitelka vybrala 6 dětí, které poskytly výzkumné

rozhovory. Jednalo se o 5 chlapců a jednu dívku. O tři měsíce později proběhl sběr dat pomocí dotazníků, kterého se zúčastnilo 13 dětí, z toho 9 chlapců a 4 děvčata. Pět chlapců nebylo zrovna ve škole, protože reprezentovali školu ve sportovní soutěži a další dva chlapci dotazník nemohli vyplnit, protože nebyli na představení Zase já?.

Druhá skupina výzkumného vzorku byli herci Sdružení D. V představení hráli dvě ženy a jeden muž. Výzkumného rozhovoru se zúčastnila jedna žena, která ve hře představovala Jokera, a jeden muž, který hrál hlavního hrdinu Jirku. Další žena se omluvila z důvodu nedostatku času.

Posledním článkem výzkumného vzorku byla třídní učitelka z uvedené základní školy. Paní učitelka poskytla rozhovor, díky němuž mohla výzkumnice získat věrohodnější představu o dané třídě. Paní učitelka v něm rovněž přiblížila postoje školy ke Sdružení D a divadlu fórum.

Ve výzkumu jsou tedy zahrnuty všechny tři strany zúčastnivší se preventivního programu: žáci, škola i nezisková organizace, připravující preventivní programy.

7.6 Metody zpracování a analýzy dat

Audio nahrávka z představení Zase já? byla analyzována pomocí obsahové analýzy, při které si ji autorka několikrát přehrála, zapsala si orientační časy jednotlivých částí představení a nějakých zajímavých momentů, aby se jí s nahrávkou později lépe pracovalo a snáz mohla popsat průběh divadla fórum.

Polostrukturované rozhovory byly analyzovány pomocí Zakotvené teorie Strausse a Corbinové (1999). Autorka si nejdříve rozhovory přepsala a poté provedla otevřené kódování různých kategorií podle obsahu sdělení. Ve druhé fázi bylo hlavním cílem autorky provést axiální kódování, tedy najít mezi těmito kategoriemi vztahy a propojení a vytvořit „nadkategorie“. V poslední fázi došlo k selektivnímu kódování, při němž se autorka snažila spojit objevené poznatky s výzkumnými otázkami.

U dotazníku byla provedena obsahová analýza odpovědí žáků, která sloužila k doplnění výzkumných rozhovorů a zároveň objasnila důvod toho, proč některé děti nechtěly v rámci hry vyzkoušet řešení problému.

7.7 Etická stránka výzkumu

Během představení Zase já? byl pořizován audiozáznam na nahrávací zařízení, který však sloužil pouze autorce výzkumu k lepšímu zapamatování obsahu představení. **Svolení k nahrávání** bylo uděleno písemně zástupcem Sdružení D po předchozí e-mailové domluvě, že tato nahrávka bude sloužit pouze k účelům výzkumu.

Rozhovory s dětmi probíhaly na základní škole. Před samotným sběrem dat byla třídní učitelka seznámena s výzkumem této bakalářské práce, dostala odpovědi na všechny otázky týkající se výzkumu, autorka získala podepsaný **informovaný souhlas o účasti dětí na výzkumu**. Součástí tohoto informovaného souhlasu bylo i ujištění, že účast je dobrovolná, kdokoli může z výzkumu odstoupit v jakékoli jeho části a nahrávky budou ihned anonymizovány a budou sloužit pouze k účelům výzkumu. Na začátku každého rozhovoru byl žák upozorněn na přítomnost nahrávacího zařízení, informován o možnosti odstoupit a odkázán na paní učitelku, která by mu v případě dotazů poskytla kontakt na autorku výzkumu.

Třídní učitelka i herci Sdružení D byli, stejně jako žáci, informováni o dobrovolnosti, byli seznámeni s účelem výzkumu a jeho průběhem. Účastníkům byla nabídnuta možnost odstoupit z výzkumu, ale nikdo tuto možnost nevyužil. Opět byly všechny rozhovory anonymizovány a po odevzdání práce budou nahrávky smazány. I od těchto účastníků má autorka podepsaný **informovaný souhlas o účasti na výzkumu**.

Při druhé návštěvě školy, za účelem vyplnění dotazníků, opět proběhlo informativní setkání s třídní učitelkou, při němž byl vysvětlen důvod získání dotazníku od dětí, byly předloženy dvě kopie dotazníku, jedna pro třídní učitelku a druhá pro ředitele školy. Znovu byl podepsán informovaný souhlas o účasti dětí na výzkumu. Před rozdělením dotazníku byl dětem vysvětlen důvod sběru dat, následovalo ujištění o dobrovolnosti a o tom, že dotazník nezjišťuje jejich znalosti, tudíž nebude známkován. Žáci byli informováni o možnosti kontaktu kvůli případným dotazům.

Během výzkumu nedošlo k ohrožení žádného účastníka výzkumu. Přestože si účastníci byli vědomi možnosti opustit výzkum, nikdo této nabídky nevyužil.

8 Výsledky

V této kapitole je možné dočíst se o výsledcích výzkumu této bakalářské práce. Jednotlivé níže uvedené podkapitoly odpovídají výzkumným otázkám.

8.1 Jaké konkrétní prvky byly použity v případě představení Zase já? a za jakým účelem?

Divadlo fórum je pro děti nová zkušenost, proto by pro ně bylo pravděpodobně šokující, kdyby hned po začátku představení měly za úkol vstoupit do představení. Proto ještě před celým představením mají herci Sdružení D v první části pro žáky připravené hry a improvizace, které jsou zaměřené na vzájemné poznávání a nacvičení postupů, které budou využity později v druhé polovině programu. Cílem těchto her je také se dostat nenápadně k tématu, které se bude řešit v druhé polovině, ale zároveň dětem toto téma neprozradit. Dalším cílem je odbourání strachu (např. dotknout se ostatních, ale také strachu a studu z vystoupení na pódium) a snaha o uvolnění atmosféry a žáků.

Zahřívací aktivity během preventivního programu tvořily tři krátké hry. Název první aktivity je *Živý sociogram*. Děti chodily po místnosti a Joker vždy říkal věty, které začínaly: „Dotkni se toho, kdo...“ a doplnil nějakou vlastnost nebo charakteristiku. Např.: „Dotkni se toho, kdo má rád dějepis.“, „Dotkni se toho, komu bys svěřil tajemství.“ A děti měly za úkol přijít a dotknout se takového spolužáka, o kterém toto tvrzení platí. Druhá aktivita měla název *Největší poklad*. Na jeden papír děti napsaly průšvih, další 4 papírky zůstaly prázdné. Instrukce dětem zněla: „Všechny papírky zmuchláte do kuličky a položíte je doprostřed kruhu. Papírky představují poklad, vy se z něj budete snažit získat co nejvíc kuliček. Uprostřed bude stát jeden z nás herců, bude mít zavázané oči a bude vás chytat. Pokud tě chytne, musíš pustit všechny kuličky, které držíš a zůstaneš stát na místě do té doby, než tě někdo ze spolužáků vezme za ruku a dovede tě ven z kruhu, tím tě zachrání.“ Po hře se děti svěřují s tím, kolik mají prázdných papírků a kolik plných, kolik zachránily spolužáků a kolikrát byly ony zachráněny. Pak se dětem vysvětlí poselství této hry, že úkolem bylo mít co nejvíc prázdných papírků, které symbolizují štěstí. Avšak že předem nevěděly, které kuličky jsou prázdné papírky a které naopak papírky s průšvihy. Tak to funguje i během života: člověk se o něco snaží, ale předem nikdy neví, jestli vyhraje nebo se na něj naopak nalepí nějaká smůla a průšvihy. To je zkrátka riziko snahy. Poslední rozehrávací aktivitou byla hra zaměřená především na nácvik improvizovaného rozhovoru, *Metro*. V této aktivitě Joker sedí na židli představující sedačku v metru a čte si noviny.

Kdokoli z žáků k němu může přistoupit, přísednout si a pokusit se od něj ty noviny získat přemluvením. Podmínkou je, že musí noviny získat, tedy ne ukrást a zároveň musí dostat noviny celé, ne jen jejich část. Děti se během této hry střídají v chození na pódiu.

Po krátké pauze se přistoupí k druhé části celého programu, kdy se sehraje **hotové představení**, které je nazkoušené a má pevně daný scénář. Dětem se na začátku vysvětlí, o co jde a sdělí se jim, že mají zkusit vnímat, v jakých chvílích začíná být celá situace na jevišti problematická. Představení hrají tři lidé: dvě ženy a jeden muž. Ženy hrají několik postav najednou, proto má každá postava svůj atribut (kus oblečení), díky kterému děti poznají, jaká postava na jevišti zrovna vystupuje. Muž hraje pouze hlavního hrdinu Jirku, který má problémy nejen s rodiči a ve škole, ale i s kamarády. Nejdříve se dětem všechny postavy představí. V našem příběhu hrají tyto postavy: Jirka, paní Látalová a pan Látal (rodiče Jirky), paní učitelka Květa Grézlová, Monika (Jirkova kamarádka), Honza Chytil (Jirkův kamarád), a Tony Stone (čili Jirkův kamarád Antonín Kameníček). Po představení těchto postav se před dětmi začíná odehrávat celý příběh, ve kterém Jirka odmlouvá mamince, protože chce jít ven, ale zároveň odmítá vynést koš. Jirka se pohádá s rodiči a bez jejich dovolení odchází ven, kde potkává kamarádku Moniku, která se mu líbí. Navrhne jí, že by spolu mohli jít do kina, nicméně mu vzápětí dochází, že je domluvený s kluky, že půjdou do parku. Tak zanechává zklamanou Moniku samotnou a odchází pryč. Kluci sedí na lavičce a baví se o kapele, kterou se chystají společnými silami založit. Nabízejí Jirkovi cigaretu a on ji přijímá, ale jde okolo učitel tělocviku a vidí je. Poté se ocitáme u Jirky doma, kde Jirka hraje počítačové hry, ale přichází jeho táta a začínají se hádat kvůli Jirkově drzosti vůči mamince a kvůli špatným známám. Otec to nevydrží a zabavuje Jirkovi mobilní telefon a kapesné. Další scéna se odehrává ve škole, kde má být Jirka zkoušený z dějepisu, avšak nic neumí. Paní učitelka se rozčílí a Jirka ji začne osočovat z toho, že je nespravedlivá. Vyhrožuje, že to natočí na mobilní telefon a dá na Facebook, aby to viděl pan ředitel. Zároveň Jirka zmiňuje učitelčina syna Pavla. Děti nevědí, o co se jedná, ale všem je jasné, že to je jednání takřikajíc „přes čáru“. Monika se paní učitelky zastala, za což ji Jirka okřiknul. To bylo podnětem pro dva z jeho kamarádů, kteří si z něj začnou dělat legraci. Říkají, že se jedná o manželskou hádku. Jirka se s kluky začne hádat a jeden z kamarádů řekne, že včera Jirka o Monice mluvil jako o krávě. Monika to slyší, na Jirku se rozzlobí a odejde. Následuje scéna, kdy se táta vyptává Jirky na dějepis, protože mu volala paní učitelka ze školy. Také se ho ptá na kouření. Jirka se snaží obhájit, ale otce to nezajímá a hádají se. Poslední scéna se odehrává po párty. Jirka leží na zemi v bezvědomí

po tom, co si vzal extázi. Kolem něj procházejí dva kluci, co mu ji prodali, ale vůbec mu nepomohou. V tomto momentu celý příběh končí a děti hádají, jak to s Jirkou nakonec dopadlo. Některé děti typují, že zemřel, nicméně ve skutečnosti to bylo jinak. Nějaká dívka si v klubu zapoměla mikinu, a tak se pro ni se svým přítelem vrátila. Nalezli Jirku, zavolali rychlou záchrannou službu. V nemocnici lékaři konstatovali, že to bylo na poslední chvíli, že stačilo málo a Jirka by nepřežil. Poté ležel několik dní v nemocnici připojen na přístroje, ale nakonec vše dopadlo dobře. Ještě před tím, než se příběh začal hrát znovu a děti do něj mohly vstoupit, měl si každý připravit jednu otázku, kterou Jirkovi mohl položit, aby lépe pochopil jeho motivaci, situaci a příčinu, jak k tomu vůbec došlo.

Třetí část začíná vysvětlením pravidel a pokračuje odehráním **celého představení znovu**. Zákonitosti jsou takové, že protagonista musí vždycky dopadnout špatně, každým problémem se to celé zvětšuje a zvětšuje a spirálovitě to s ním jde z kopce. V momentě, kdy divák vidí, že tam je potenciál vzniku nějakého problému, řekne „STOP“ a jde se vyměnit. Zároveň na sebe přebírá atribut daného protagonisty, v našem případě je to Jirka, takže si děti berou mikinu. Zkusí zahrát konkrétní problém tak, aby dopadl dobře. Někomu se podaří alespoň trochu danou situaci zlepšit, někdo naopak všechno zhorší. Od toho tam ale je postava Jokera, která dotyčnému poděkuje, pochválí ho a povzbudí k další aktivitě. Důležité je, že tím, jak se děti hned ponoří do příběhu, jej berou to jako pravdu a hned s tím takto nakládají. Okamžitě zkouší jednat. Velice důležité je, že si žáci nanečisto osvojí nějaké postoje a zkouší si je v praxi. Na úplném konci herce zajímá, na co se jich chtějí žáci zeptat, co by jim řekli o svých pocitech - jak se hrálo, jestli jim dnešní setkání přišlo užitečné. Žáci dávají Sdružení D **zpětnou vazbu** na celý preventivní program, ale především na dané představení. Po celém programu děti odcházejí s poselstvím, které jim sdělí Joker a které by si měly zapamatovat: „Vám se celý život bude stávat, že se k vám někdo bude chovat nepříjemně, stejně jako třeba ten táta. Ale vidíte, že když my se pokusíme změnit svoje chování, tak ono se to odrazí a i ten druhý se může trochu změnit.“

Představení Zase já? mělo dětem nabídnout úrodnou půdu pro utváření postojů pomocí možnosti vystoupení na jevišti a okamžité zpětné vazby. Např. ve scéně, kdy se Jirka hádá s maminkou o vynesení koše. Tato situace nedopadla až tak tragicky: pokud by se nic nezměnilo, maminka by byla pravděpodobně pár dní nazlobená, ale po nějakém čase by ji to přešlo. Děti si ale sami určují, jestli jim tato situace přijde špatná, tedy jestli tlesknou a řeknou „STOP“ a půjdou na jeviště. Samy si určí, jestli je lepší vyhovět své pohodlnosti a „přetrpět“ pár dní dusné atmosféry, nebo naopak ustoupit a obětovat trochu času s tím, že

mamince to udělá radost a pomůže jí to. Díky tomu děti přemýšlejí nejen nad chováním svým, ale i ostatních. Často je potom napadne, že by své chování mohly změnit. Tuto skutečnost potvrzuje výpověď jednoho z žáků: „*Jo tak asi jo, že mě napadlo, že bych řekl, že třeba za mamku umyju nádobí a tak. Že třeba omluvil bych se a hnedka by mě napadlo, že budu třeba víckrát umývat nádobí.*“ Během vystupování ostatních spolužáků děti zjišťují, že není tak těžké jít na pódium a něco tam předvést. Tím ztrácejí ostych i strach z vystupování na veřejnosti, což se jim bude hodit i v pozdějším životě. Jak už bylo zmíněno: na vystupování před spolužáky jsou děti připravovány již během rozehřívacích aktivit (např. při hře *metro*). Tím, že děti chodí na jeviště a vidí, že jejich řešení opravdu vedlo k zlepšení situace, se jim zvyšuje sebevědomí. Postava Jokera v tomto děti podporuje, chválí je a povzbuzuje v další aktivitě. Během představení je v dětech rozvíjena také empatie k druhým lidem. Při doplňující otázce, jestli Jirka kromě rodičů a paní učitelky ještě někoho neposlouchal, jeden z hochů odpověděl: „*Vlastně sám sebe, bych tak řek. A své city.*“ Důležitým momentem celého představení je doba, kdy si děti uvědomí, že by v Jirkově kůži mohly být ony samy a že jsou to reálné situace, které mohou zažívat každý den. Výzkum potvrdil, že u dětí k tomuto momentu opravdu došlo: „*Jo. Dokázal bych si to představit. ... No. Myslím si, že se mi to někdy i stalo.*“

8.2 Jak prožívaly divadlo fórum dětí?

Všem dětem se představení moc líbilo. Uváděly, že představení bylo zábavné, poučné, herci dobře hráli a měli to pěkně nacvičené. Několikrát se v rozhovorech objevilo, že by se děti představení chtěly ještě někdy účastnit. Pro ilustraci je zde uvedena odpověď jednoho respondenta: „*Všechno se mi líbilo. Chtěl bych, abysme tam šli ještě jednou a bylo to strašně nádherný a že jim děkuju.*“

Dále žáci vnímali jako důležitý prvek, že do příběhu mohli sami vstoupit a vyzkoušet si řešení určité situace. Zároveň ale hodně z dětí uvádělo, že měly trochu trému, bály se a pociťovaly nervozitu. Nejčastěji se jejich obavy týkaly toho, že nebudou vědět, co říci, nebo že to nějakým způsobem pokazí. Další z často se vyskytujících výpovědí byl pocit studu před spolužáky, což někdy vedlo i k tomu, že se dotyčný vůbec nepřihlásil a nešel vyzkoušet řešení na pódium. Potvrzuje to i odpověď v dotazníku jedné dívky: „*Styděla jsem se. Nevěděla bych, co dělat. Nejsem moc zvyklá se vyjadřovat před mnoha lidmi.*“ Mezi kurióznější výpověď patřila tato: „*No tak jo. Když tam jsem byl v té druhé scéně, tak jsem tam byl s tou matkou, že jsem tam byl ten kluk a vlastně já jsem se bál říct, ať jde někam,*

protože to by bylo.. Jako třeba do pr... To by bylo jako až moc sprostý a to by mě zas napomenula učitelka, tak jsem se bál to říct nebo jsem se to snažil zmírnit. “

Herci ze Sdružení D si uvědomují, že žáci mohou mít strach, trému a obavy. Proto se snaží vytvořit přátelské a bezpečné prostředí, ve kterém mohou děti ostych odložit a věnovat se beze strachu aktivitám. K této skutečnosti se herečka sdružení D vyjádřila takto: *„Jo no, je to dost zásadní, odbourat u dětí strach. Oni totiž potřebují překonat několik bariér. Za prvé je to stud před spolužáky a stud před herci, pak je to strach, že nebudou dostatečně vybaveni pro hru v roli.“* K odbourání strachu slouží aktivity předcházející divadlo fórum, které jsou popsány výše, tzv. zahřívací aktivity.

V dotazníku i rozhovoru byly uvedeny otázky, které se týkaly motivace dětí k vystoupení na pódiu. Děti často odpovídaly, že to jednoduše chtěly zkusit. *„No já jsem si to tak chtěl zkusit. No venku třeba nikdy nešel bych, protože by se mi cizí lidi smáli a tak,“* popisuje jeden z chlapců. Někdo se rozhodl z toho důvodu, že mu to přišlo zábavné. Mezi další časté odpovědi patřily ty, kde žáci zmiňovali, že věděli, co by měli udělat. Jeden z žáků uvedl, že ho k tomu přemluvili spolužáci. A další skupinku tvořily odpovědi, že se jim nelíbilo Jirkovo chování a chtěli ho opravit.

8.3 Co si děti pamatují po týdnu a po třech měsících od představení?

Týden po představení byly se šesti dětmi provedeny rozhovory. Z rozhovorů jasně vyplynulo, že děti mají představení v živé paměti a přesně vědí, o čem mluví. Nedělalo jim žádný problém odpovídat na jakoukoli otázku a na cokoli si vzpomenout. Ať už šlo o průběh představení, na jaké problémy bylo představení zaměřeno, konkrétní příklady použitých vět i řešení svých spolužáků, co se jim líbilo a nelíbilo. Dále si děti pamatovaly důvody svého vstoupení na pódium, přesně věděly, v jakých částech příběhu zasáhly do příběhu a své pocity při představení. Např. jeden chlapec v rozhovoru popisoval, že do příběhu chtěl vstoupit několikrát, ale bylo mu to dovoleno jen 2x, aby se dostalo na ostatní. Následovala otázka, jestli mu to bylo líto. Chlapec na ni odpověděl: *„No. Já jsem na to zvyklej. Protože mám mladšího brášku a on furt, když já něco říkám rodičům, tak on, když něco potřebuje, tak okamžitě přijde a začne rvát a takový“*. Jediná věc, o které se ukázalo, že s ní mají děti problémy, byla jména jak postav, tak i herců. Vzpomenout si na jméno hlavního hrdiny činilo problém jedné z žaček: *„Nooo jakože on vlastně ten, nevím, jak se jmenuje, on byl takovej*

jako kdyby zlej...“ Ovšem v představení o jména vůbec nešlo, tudíž to pro tento výzkum není důležité.

Po třech měsících děti vyplňovaly dotazník, ve kterém se nacházely i otázky zjišťující to, co si z představení pamatují. Např. jedna z položek zněla: Zkus si vzpomenout na hry, které jste hráli na začátku představení. Všechny děti uvedly hru sbírání papírků („pokladu“). Některé zmiňovaly získávání novin v metru a jedno dítě dokonce uvedlo, že si pamatuje na hru, při níž se měly dotýkat osoby, která splňovala nějaké kritérium. Pravděpodobně si na sbírání papírků všichni žáci vzpomněli díky tomu, že o dvě otázky níže byla otázka, která se přímo této hry týkala. Tedy pokud někdo zapomněl, díky této otázce si na danou aktivitu mohl vzpomenout. Zmiňovaná druhá otázka na sbírání papírků se děti ptala, jestli pro ně bylo důležitější sebrat co největší poklad, zachránit co nejvíc spolužáků, nebo se snažily sesbírat poklad, ale zároveň zachraňovat spolužáky. U této otázky jen jeden žák zaškrtnul první odpověď, zbytek dětí vybral třetí možnost. Je otázka, jestli tomu tak opravdu bylo, nebo se děti v dotazníku chtěly ukázat v lepším světle. Dále měli žáci vypsát problémy, které trápily Jirku. Všechny odpovědi dětí byly správné. Nejčastější odpověď, kterou uváděly, byla hádky s rodiči (6/13 dětí) a paní učitelkou (10/13 dětí), třetí nejčastější odpověď byla kouření (5/13 dětí). Opravdu, většina příběhu se točila kolem nedorozumění a hádek. Zde je odpověď jednoho žáka: „*Problém s tátou, problém s jeho „holkou“, problémy s kouřením*“. Dotazník obsahoval i dvě otázky, které byly zaměřeny jenom na zjištění zapamatovaného obsahu představení. Otázka č. 9 se ptala na to, z jakého předmětu byl Jirka zkoušený. Překvapujícím faktem bylo, že kromě jednoho žáka si všichni vzpomněli, že Jirka byl zkoušen z dějepisu. Za překvapující fakt to autorka považuje z toho důvodu, že jsou jisté události, které byly v příběhu zásadní a děti by si je měly pamatovat. Jednou z nich je i zkoušení paní učitelkou. V příběhu ale není příliš důležité, z kterého předmětu. Proto autorka nepředpokládala, že by si děti název předmětu pamatovaly. Může to svědčit o tom, že se jim tento preventivní program opravdu vryl do paměti. Přinejmenším to však znamená, že během představení dávaly pozor. Hned následující otázka se ptala na to, jak celý příběh končil. Konec příběhu nebyl zahrán, ale dětem bylo pouze ústně sděleno, jak to s Jirkou dopadlo. Většina z nich si po třech měsících pamatovala, že Jirka si vzal drogu a skončil v nemocnici. Tři děti tuto otázku nevyplnily nebo napsaly, že už si nepamatují. Jeden odpověděl, že to s ním dopadlo dobře, což samozřejmě správná odpověď je, ale je dost vágní.

8.4 Jak vnímají spolupráci s dětmi herci a jak naopak vnímají herce děti?

Herečka Sdružení D, která byla Jokerem představení, uvedla, že se jí s dětmi spolupracovalo výborně, protože děti se v uvozovkách praly o to, aby mohly jít na jeviště a hrát v roli. Dále zmíněná žena uvedla, že „*díky tomu, že v tady té konkrétní třídě převažuje počet chlapců a ještě k tomu velmi energických, tak nebylo nutné žáky motivovat k interakcím. Mínusem naopak bylo, že zde ale bohužel nabízená řešení zůstávala více na povrchu.*“ Pro tuto herečku je velmi povzbuzující vidět tak nadšené, aktivní děti, které jsou ochotné spolupracovat a ještě je to baví. Při otázce, jestli se tato třída během celého preventivního programu někam posunula, žena bez váhání odpověděla, že se jednoznačně zvýšila koncentrace, spolupráce a klid. To samé potvrzuje i druhý herec: „*No já jsem se se třídou osobně setkal až při třetím setkání. Ale podle toho, co jsem mohl srovnat z našich poznámek a rozhovorů s kolegyněmi, se zdá, že došlo k posunu hlavně v kázni a spolupráci při lekci.*“

Žena, představující Jokera, vyprávěla, v čem ji dané představení obohatilo: „*Super je to, že každé setkání je v něčem nové a jiné. Je pro mě zajímavé sledovat, jak se každá třída jinak vyvíjí, jinak spolupracuje, je plná různých temperamentů.*“ Zároveň také udává, že vždy jde o setkání člověka s člověkem, někdy se vytvoří během celého roku přátelství, která mají svoji váhu. „*A s tím souvisí i spolupráce s pedagogem. Vytváří se vždy nový vztah – od chladných informativních, až po ty dlouhotrvající a vřelé. A to se týká jak vztahu pedagoga s kolektivem, tak s námi lektory. Baví mě přemýšlet o tom, co se vlastně stalo, jak žáci přemýšlí.*“

Během hovoru vyvstala otázka, jestli děti neberou dané představení pouze jako divadlo a co se proti tomu dá dělat. Výše zmíněná žena odpověděla: „*No díky tomu, že náš tým je sestavený ze zkušených hráčů, teda spíš herců, tak děti často kvitují, že měly pocit, jakoby to bylo od nich ze života. Oni nám to věří a tak rychle proniknou do příběhu.*“

Během rozhovorů se ukázalo, že trému neměly jenom děti, ale mluvil o ní i herec ze Sdružení D: „*dobře se mi hrálo. Sice jsem měl trochu trému, abychom se před tebou ukázali, a navíc jsem hru „Zase já?“ nějakou chvíli nehrál, ale když jsem měl vedle sebe holky, tak to byla pohoda.*“ Je logické, že každé představení je v něčem jiné. Proto jedna z otázek na herce zněla, v čem právě toto představení bylo výjimečné. Představitel Jirky k tomu dodává: „*Možná jen, že jsem trochu jinak cítil svoje herectví. Měl jsem pocit, že mám větší*

jistotu v roli a můžu si dovolit nedržet se režie zuby nehty. Že se mi to prostě dostává do žil a až skoro začínám přehrávat.“

Děti často zmiňovaly obdiv k tomu, jak měli herci představení připravené. Nikdo nenabyl dojmu, že by herci improvizovali, naopak vše vypadalo profesionálně provedeno. Děti si uvědomovaly, že hercům nacvičení muselo dát mnoho práce. Představení se jim opravdu moc líbilo. Některé děti uváděly, že hercům jejich hraní opravdu věřily. Když byla např. scéna, kdy se Jirka hádal s tatínkem, tak dětem nebylo moc příjemné Jirku hrát, protože se otce skoro bály.

Jediné, na co si někdo z dětí stěžoval, bylo, že občas kvůli hudbě špatně rozuměl.

8.5 Je divadlo fórum přínosné jako metoda primární prevence?

Podle sebraných dat je odpověď na tuto otázku jednoznačná: ANO, divadlo fórum, jako metoda primární prevence, je přínosné. To potvrzují výpovědi dětí i paní učitelky.

Během rozhovorů i dotazníků byla respondentům pokládána otázka, jestli by se jim někdy v životě mohlo stát něco podobného jako Jirkovi. Děti se většinou odkazovaly k hádkám s rodiči a paní učitelkou, dále také k tomu, že by nebyly případně ve škole naučené při zkoušení. Opravdu potvrzovaly, že už se jim to několikrát v životě stalo. Můžeme to ilustrovat výpověďmi dvou chlapců: *„Třeba když spíme u babičky, nedávno jsem spal a dělali jsme bordel do 12 a ráno se mnou mamka ani nepromluvila.“* nebo *„No jako s mamkou jsem se pohádal hodněkrát.“* Toto zjištění bylo opravdu důležité, protože to znamená, že se v příběhu neřešilo něco, co dětem není blízké, co neznají. Potom by celý program neměl smysl, protože by dětem nic nedal a i ony by k němu přistupovaly jinak.

Děti se ve většině případů shodly na tom, že by využily nějaké řešení situace, kterou viděly na pódiu zahrát některým ze svých spolužáků. Zde je uveden úryvek z rozhovoru, v němž se žák vyjadřuje k tomu, co by mohl z představení využít: *„Tak dalo mi to nějaký věty, který jsem neznal a teď už budu ponaučenější a už třeba když se budu hádat s mamkou, tak navrhnou třeba tamto, že budu třeba chvíli vynášet koš, pak brácha.“*. Dokonce někteří žáci citovali i určité věty, které by mohli použít a odkazovali se na výkony svých spolužáků. Pro přiblížení příkládám část rozhovoru s děvčetem: *„Kdybych třeba přišla z nějakého tréninku, tak bych asi nebyla tak oprsklá, ale řekla bych, on to tam myslím říkal Ondra, že už se to stávat nebude, nebo něco takovýho.“*

Kdyby někdo chtěl význam divadla fórum shrnout do pár slov, dalo by se o něm říct, že diváci mají pochopit, že stačí jedno jiné rozhodnutí nebo věta a všechno může dopadnout lépe. Z následující věty jednoho respondenta můžeme vidět, že toto poselství děti pochopily: „*No že se z jakýhokoli průšvihů dá se vymotat zpátky.*“

Paní učitelka v interview uvedla, že takto pojatá primární prevence není přínosem jenom dětem, ale že je to obohacení i pro ni. „*Je to součástí preventivního programu, ale pro mě je to návod, jak řešit případně podobný problém. Zatím v této třídě jsem nemusela nic takového našťestí řešit, ale ze zkušeností vím, že někdy dochází k situacím, kdy je dobré si takto hrát. Především proto, aby žáci nejen hledali řešení problému, ale aby pamatovali na důsledky toho řešení*“. S tímto názorem paní učitelky nejde nesouhlasit. Děti daleko více baví, když si hrají a také díky hře lépe přijmou sdělovanou informaci od dospělé osoby. Tato metoda se tedy může stát učitelům určitou pomůckou nejen při primární prevenci, ale celkově při vyučování. Dále také paní učitelka uvedla, že při tomto představení mohla svoji třídu poznat z odlišného pohledu než za katedrou ve škole, což hodnotí velmi pozitivně.

Herečka ze Sdružení D dodává další výhodu divadla fórum: „*Super je to, že divadlo fórum splňuje současný požadavek na rychlost. Je teda možnost na krátkém časovém úseku se dostat do relativní hloubky a probrat problémy zevnitř.*“ Divadlo fórum se ve školství dá využít i v jiných oblastech než v preventivních programech. Představitel Jirky nám přibližuje oblasti, ve kterých by podle něj divadlo fórum mohlo úspěšně pomáhat při zapamatování látky: „*Konkrétně si umím představit použití ve školství kdekoliv, kde se dá vyprávět příběh. A to od výuky humanitních předmětů, jako je třeba dějepis, ZSV, literatura, přes osobnostní rozvoj až po použití v prevenci.*“

Žáci i paní učitelka se shodli na tom, že by divadlo fórum v podání Sdružení D doporučili i ostatním kamarádům, spolužákům a školám. Některé děti uváděly pouze obecně, že by to někomu doporučily, ale pár dětí mluvilo o konkrétních lidech, kterým by toto představení doporučily. Např. jeden chlapec uvedl svého (bývalého) kamaráda, který zkoušel kouřit: „*Protože jim to pomůže třeba při tom, že někteří naši kamarádi ... to jsem měl jednoho, ale už ho nemám, protože je na prd, chtěl v páté třídě kouřit, takže pro něho hlavně. Aby viděl, jak to s ním blbě může skončit.*“

9 Diskuze

V rámci diskuze bude na výsledky výzkumu nahlíženo z bližšího pohledu, zároveň zde budou uvedeny nedostatky a také různá omezení, která výzkum provázela. Na konci diskuze bude uvedeno využití práce a náměty pro případné další výzkumy.

V první výzkumné otázce autorku práce zajímalo, jaké konkrétní prvky a za jakým účelem byly použity v případě představení *Zase já?*. V kapitole s výsledky je podrobně popsán průběh tohoto představení. Celé setkání se skládá ze čtyř základních částí: zahřívacích her, přehrání hotového představení bez zásahu diváků, opětovné přehrání příběhu s možností diváků vstoupit do celého představení a závěrečné části věnované dotazům a zpětným vazbám. Velkou výhodou autorka této práce spatřuje v tom, že dětem se tzv. „nevtlouká do hlavy“, co smějí a nesmějí. Jednoduše jim je předložen příběh a záleží pouze na nich, v jakém momentu se příběh zastaví a bude napraven. S časem je v představení nakládáno podobně jako s magnetofonovým páskem v kazetě – děj se dá posunout do jakékoli části příběhu. Dle autorky děti tuto svobodu cítí a jsou za ni rády. I z odpovědí je patrné, že se jim líbí, když jim nikdo nediktuje, co je správně a co naopak špatně. Nicméně jejich svoboda není neomezená, protože celé představení koriguje a doprovází postava Jokera. Zároveň se děti povzbuzují a učí navzájem. Když vidí, že spolužáci jdou na pódium bez ostychu, může jim to dodat sebevědomí. Po celý život budou děti potkávat situace, ve kterých budou něco představovat jiným lidem, budou muset něco říkat před skupinami většího počtu lidí. Čím dříve ze svého života odstraní strach a obavy z vystupování, tím lépe. Děti potvrzovaly, že jim toto představení rozšířilo obzory v tom, jak se dají konfliktní situace řešit. Takové situace z našeho života nikdy nevyumizí, ale pokud se s nimi budeme umět vyrovnat a změnit své chování k druhým, oni také mohou začít měnit své chování vůči nám. Toto představení u dětí napomáhá rozvinout empatii k druhým lidem, což je obecně chápáno jako společensky potřebné.

Cílem druhé výzkumné otázky bylo zjistit, jak děti prožívaly divadlo fórum. Z uvedených odpovědí je možné vyčíst, že představení se dětem opravdu líbilo. Na druhou stranu musíme vzít v úvahu skutečnost, že dětem se líbí všechno, hlavně když je to v rámci vyučování a oni nemusí být ve škole. Nicméně autorka práce žákům důvěřuje a doufá, že byli upřímní. Velice častá odpověď byla, že by se děti chtěly divadla fórum ještě někdy zúčastnit. Uskutečnění dalších představení není nemožné – závisí to na domluvě vedení školy, kterou děti navštěvují. Divadlo fórum připravuje rozmanitý program pro žáky různých

věkových kategorií. Dá se tedy říci, že divadlo fórum může s dětmi růst a primární prevence v nich může být zaměřena na aktuální problémy, které tyto žáky ohrožují. Nicméně existují různé druhy preventivních programů a je dobré je obměňovat. K otázce prevence pomocí divadla fórum je nutné podotknout, že děti nezískají z představení tolik, pokud jsou pouhými pozorovateli a nezapojí se do řešení situací. Samozřejmě si něco odnesou, ale nic nevynahradí zkušenost jít sám na pódium a dostat okamžitě zpětnou vazbu. Některé děti se jednoduše bály nebo styděly a to jim bránilo ve vystoupení. V tom případě je důležitá postava Jokera, která má děti povzbuzovat. Při představení, kterého se výzkumnice zúčastnila, tomu tak bylo, nicméně zároveň na děti nebyl vyvíjen nátlak, takže pokud někdo vystupovat nechtěl, nikdo ho k tomu nenutil.

Třetí výzkumná otázka zjišťovala, co si děti pamatují po týdnu a po třech měsících od představení. Týden je poměrně krátká doba, tudíž si děti pamatovaly, co se během představení odehrávalo, a neměly problém si vzpomenout na podrobnosti. O tři měsíce později děti vyplňovaly ve škole dotazník týkající se představení Zase já?. Autorka výzkumu předpokládala, že si děti z představení vybaví daleko méně informací, protože mezi ním a sběrem dat byly Vánoční svátky a děti měly mnoho jiných zážitků. O to víc ji překvapilo, že žáci si opět skoro všechno pamatovali. Ať už se jednalo o aktivity, které hrály, pocity, které u toho zažívali, podrobnosti z příběhu (třeba předmět, ze kterého byl Jirka zkoušený), jaké problémy ho trápily a dokonce, jak to s Jirkou nakonec dopadlo.

Čtvrtá otázka zjišťovala, jak vnímaly spolupráci s dětmi herci a naopak jak děti vnímaly herce. Obě strany tohoto vztahu byly spokojené. Herci byli nadšení z toho, že se děti aktivně a nadšeně zapojovaly, děti zase obdivovaly herce, že mají představení perfektně nacvičené a nejde o žádnou improvizaci. Důležitá informace, která zazněla během rozhovoru s herečkou Sdružení D, byla, že během celého ročního preventivního programu se děti naučily více soustředit, tolik nevyrušovat a vzájemně spolupracovat. Co se týče trémy, tu přiznal i herec Sdružení D. Bylo to převážně z toho důvodu, že představení Zase já? hrál po delší pauze a také proto, že v místnosti seděla výzkumnice, která podrobně pozorovala, co se děje na jevišti. Herec se nicméně později vyjádřil, že nakonec našel pomoc a oporu v kolegyních, které ho podpořily, a tak společně celé představení zvládli.

V páté výzkumné otázce autorku zajímalo, jestli je divadlo fórum přínosné jako metoda primární prevence. Není možné výsledky generalizovat na všechna představení divadla fórum, protože každé je jiné, ale v tomto případě se potvrdilo, že divadlo fórum

opravdu přínosné bylo. První důležitá informace, která z výzkumu vyplynula, byla, že nepříjemné události, kterými procházel hlavní hrdina Jirka, by se kdykoli mohly stát i zkoumaným dětem. Tato informace byla důležitá hlavně pro interpretaci dat. Kdyby totiž v příběhu byly situace, které děti neznají a nikdy by se s nimi nesetkaly, děti by si z něj nic neodnesly a rozhodně by se nejednalo o primární prevenci. Jak už bylo uvedeno ve výsledcích, děti pochopily hlavní poselství, které se jim snažili herci předat: žádná situace není beznadějná a ze všeho se dá „vymotat“. Můžeme si jenom přát, aby si to děti zapamatovaly a odnesly do života. V dnešní době se všechno zrychluje a jak uvádí herečka ve výzkumném interview, divadlo fórum tento požadavek splňuje. Charakter představení totiž umožňuje dostat se ve velmi krátkém čase k hlubokým tématům. Divadlo fórum by doporučila dalším školám a školním kolektivům jak paní učitelka, tak děti.

Ideální situací u tohoto výzkumu by byla, kdyby byly výzkumné rozhovory a dotazníky vedeny s každým žákem zkoumané třídy. Původní záměr autorky práce byl udělat rozhovory se všemi dětmi ze třídy, které se účastnily představení. Při příchodu do školy však autorka zjistila, že to není reálné. Sběr dat pomocí rozhovorů byl naplánován týden po představení, avšak jednalo se o poslední týden před vánočními prázdninami dětí. Z časových důvodů nebylo možné realizovat výzkum v celé třídě, výzkumnici bylo umožněno povídat si s dětmi pouze jednu vyučovací hodinu a dvě přestávky. Kvůli tomu vzniklo pouze 6 rozhovorů. Dalším omezením byla délka těchto rozhovorů. Často se stávalo, že děti na otázky odpovídaly jednoslovně a neměly potřebu se k daným otázkám vyjadřovat více, což mohlo být způsobeno nezkušeností výzkumnice. Dětem byly pokládány doplňující otázky, ale i přesto byly rozhovory poměrně krátké. Dalším velkým omezením se ukázalo, že byl výběr dětí pro rozhovory přenechán na paní učitelce. Ta v dobré snaze pomoci autorce práce, vybrala k rozhovorům 6 dětí, které však všechny v divadle fórum vystoupily na jevišti a šly vyzkoušet své řešení situace. Pro tento výzkum by však byly přínosné i zkušenosti těch dětí, které ze strachu či studu na pódiu nevystoupily. Proto se autorka výzkumu rozhodla, že do školy zajde ještě jednou a rozdá všem dětem dotazníky, ve kterých tedy zjistí, proč se dané děti rozhodly vystoupit, příp. nevystoupit, na pódiu. Tento sběr dat byl i ideální příležitostí k tomu, aby autorka zjistila, co si děti pamatují po určité době, a zda tedy divadlo fórum jako metoda primární prevence může chování dětí ovlivnit i po delším čase.

Ač se autorka práce snažila vyhnout ovlivnění výsledků, mohlo k němu dojít. U kvalitativního výzkumu jsou bohužel někdy data výzkumníkem mírně ovlivňována, protože na interpretaci sebraných dat působí jeho osobnost. Zároveň by k ovlivnění dat

mohlo dojít již při jejich sběru, protože by některé děti mohly mít snahu ukázat se před výzkumníci v lepším světle nebo odpovědět tak, jak by očekávala. Jako jednoduchý příklad můžeme uvést otázku, která se nacházela v rozhovoru i v dotazníku: jestli se žákům představení Zase já? líbilo. Nikdo z dětí neuvedl, že by se mu představení nelíbilo, ale děti se mohly před výzkumníci bát přiznat. Nicméně autorka předpokládá, že dětem se představení opravdu líbilo a při rozhovorech byla příjemná a bezpečná atmosféra, tudíž by se nikdo nemusel bát říct svůj názor.

V dotazníku, který vyplňovaly děti ve třídě, se vyskytly dva problémy. Jeden se projevil hned při vyplňování. Jednalo se o problém s konstrukcí dotazníku, který nebyl srozumitelný pro všechny žáky stejně. Nicméně tato skutečnost byla napravena vysvětlením na místě a děti na tuto otázku odpověděly. Druhý problém však autorka odhalila až při vyhodnocování, kdy zjistila, že skoro polovina dětí (6 ze 13) neodpověděla na otázku proč si myslí, že dané hry hrály a na co byly tyto hry zaměřeny. Jeden žák odpověděl, že neví. Autorka se zamýšlela, proč tomu tak bylo a došla k závěru, že možná některé děti danou otázku nepochopily. Nicméně tento fakt zůstává otázkou i nadále.

Dalším zdrojem omezení tohoto výzkumu je nevyváženost pohlaví dětí. V této konkrétní třídě převažuje počet chlapců, což se odráží nejen na charakteru třídy, ale i na tom, jak ve třídě vystupují děvčata. Ta se moc neprojevují, dávají větší prostor chlapcům, kteří jsou průbojnější. Toto bylo pozorovatelné jak při představení, tak i při vyplňování dotazníků. Ze 4 děvčat ve třídě na pódiu vystoupila pouze jediná.

Jak již bylo uvedeno v teoretické části, výzkumy zabývající se divadlem fórum existují. Většinou jde o případové studie, avšak každá z nich využívá divadlo fórum k odlišným účelům a také spolupracuje s různými skupinami lidí. Porovnávat jednotlivá představení by proto nejspíše nebylo příliš vhodné. Z těchto výzkumů můžeme zmínit práci Jana Sochy (2007), ve kterém autor došel ke stejným výsledkům jako autorka této práce. Tedy, že učitelé považují divadlo fórum za velice vhodný, přínosný a nadějný nástroj k primární prevenci.

Význam tohoto výzkumu může spatřovat v tom, že kompletně představuje jedno představení divadla fórum a jeho využití v rámci primární prevence. Tato práce se zdaleka nezabývala pouze podrobným popisem průběhu představení. Pozornost byla věnována prožívání dětí při představení, názorům paní učitelky i samotným hercům. Tato práce si nekladla za cíl aplikovat výsledky na všechny představení divadla fórum. Mohla by se však

stát velkým pomocníkem Sdružení D, které se na tuto práci může odkazovat při prezentaci svého představení Zase já?. Zároveň mu může posloužit jako dobrá zpětná vazba. Další využití by tato práce mohla najít na základní škole, ve které byl výzkum prováděn. Konkrétně by se mohla stát určitým dodatkem k závěrečné zprávě od Sdružení D, kterou po konci celého preventivního programu škola dostala. Tato práce může sloužit i lidem, kteří se chtějí seznámit s tímto druhem divadla. V neposlední řadě do práce mohou nahlédnout ředitelé škol, školní psychologové a preventisté, kteří vybírají preventivní program a chtějí svým žákům nabídnout zajímavé, zábavné a hlavně přínosné preventivní programy. Mohou se zde seznámit s divadlem fórum a zvážit, zda by pro jejich žáky neměl předkládaný druh preventivního programu také smysl. Z výsledků výzkumu vyplývá význam takového preventivního programu. Ačkoli výzkum nemá zobecňující tendence, může mít své místo v regionu, kterého se týká.

Bylo by vhodné provést sběr dat opětovně po delší době (např. po jednom roce) a publikovat jej jako samostatný článek, který tuto práci doplní. Při zmíněném sběru dat by spíše než otázka pro vybavení si představení bylo přínosnější ptát se dětí, zda během uplynulé doby využily nějaké z jeho modelových řešení, jestli preventivní program přispěl tomu, že děti se rizikovému chování vyhýbají. Na tuto myšlenku autorku výzkumu přivedla paní učitelka, která v rozhovoru uvedla: *„Jestli se něco změnilo v jejich životech, to opravdu v současné době ještě říct neumím. Možná že třeba za rok by se na tuto otázku dalo odpovědět lépe.“* Nebo by také bylo možné udělat případovou studii, kde by se děti této třídy zúčastnily preventivního programu, ale jiného druhu než divadlo fórum. Poté by se mohla provést srovnávací studie těchto dvou preventivních programů. Divadlo fórum je zatím poměrně neprobádanou oblastí, proto všechny výzkumy, které se na toto téma vytvoří, budou přínosné. Především v šíření povědomí o zatím málo známém druhu divadelního představení.

SOUHRN

Tato bakalářská práce je hlubší sondou do představení Zase já?. Toto divadlo fórum se uskutečnilo v rámci preventivního programu pořádaného Sdružením D v Olomouci. Cílem autorky této bakalářské práce bylo podrobně popsat představení, zaměřit se na prožívání dětí a herců během divadla fórum a zjistit, jestli tento druh preventivního programu je pro děti přínosný a je pro ně obohacujícím.

První polovina teoretické práce se týká divadla fórum. Úvodní kapitola je věnována jeho autorovi, Augustu Boalovi. Dále si čtenáři mohou udělat představu o divadle utlačovaných, ze kterého divadlo fórum vzniklo, dále o postavách vystupujících na pódiu a technikách, které jsou v tomto druhu divadla využívány. Následující kapitola podrobně pojednává o samotném divadle fórum. Nechybí popis hlavních principů, humorná historka, která se váže ke vzniku divadla fórum, postavy které v představení vystupují a pravidla, která musí být dodržována. V podkapitole věnované psychologickým aspektům se autorka věnuje některým oblastem, jež u člověka můžeme prostřednictvím divadla fórum rozvíjet. Zároveň v teoretické části nechybí kapitola o dosavadních výzkumech, ve které jsou popsány dva výzkumy z České republiky a jeden ze Zimbabwe. Výzkum Jana Sochy (2007) pojednává o výzkumném projektu Fórum na mendláku. Martina Schotliová (2010) ve své bakalářské práci zkoumala, jestli jde divadlo fórum využít při práci s klienty chráněného bydlení s lehkou a středně těžkou mentální retardací. Poslední zmíněný výzkum se odehrál v Zimbabwe a jeho autorky (Chivandikwa & Muwonwa, 2013) se věnovaly divadlu fórum jako nástroji k diskusi o sexualitě zdravotně postižených lidí v Zimbabwe. Druhá část teoretické práce se věnuje rizikovému chování a prevenci. Poslední kapitola teoretické části práce má čtenáře blíže seznámit se Sdružením D, ve kterém se odehrálo představení Zase já?. V závěru této kapitoly nechybí informace právě o zmíněném představení Zase já?.

Pro výzkum této bakalářské práce byl zvolen kvalitativní přístup, případová studie zaměřená na konkrétní představení Zase já?. Výzkumná část byla rozdělena do třech částí. První sběr dat proběhl během představení Zase já?, při němž autorka pozorovala děti na jevišti, jejich chování a průběh celého představení. Jeho průběh si nahrávala na diktafon a poté provedla obsahovou analýzu, díky které si poznamenala časy zásadních momentů. Ve druhé části, týden po představení, byly vedeny výzkumné polostrukturované interview s 6 dětmi, paní učitelkou a 2 herci Sdružení D. Rozhovory byly nahrávány, následně přepsány a anonymizovány. Data byla analyzována pomocí Zakotvené teorie Strausse

a Corbinové (1999). Během třetí části výzkumu, tři měsíce od představení, byl 13 dětem předložen dotazník, který zjišťoval nejen míru zapamatovaných detailů z představení, ale i motivaci dětí vystoupit (příp. nevystoupit) na pódium, jejich emoce během představení, jestli si z divadla fórum něco odnesly, případně zda něco již využily v reálném životě. Data z dotazníku byla taktéž analyzována podle kvalitativního přístupu. Autorka dodržovala všechny etické zásady výzkumu.

První skupinou výzkumného vzorku byli žáci 6. třídy nejmenované základní školy v Olomouci. Ve třídě je 20 žáků (16 chlapců a 4 děvčata), avšak představení se dva chlapci neúčastnili. Výzkumné interview bylo provedeno s 5 chlapci a jednou dívkou. Dotazníky potom byly předloženy 13 dětem, z toho 9 chlapcům a 4 děvčatům. Druhou výzkumnou skupinou byli herci Sdružení D. V představení hráli 2 ženy a 1 muž, ale jedna žena rozhovor neposkytla z časových důvodů. Poslední výzkumnou osobou byla paní učitelka, která na představení přišla se zmíněnou školní třídou.

První výzkumná otázka zjišťovala, jaké konkrétní prvky byly použity v představení *Zase já?*, a za jakým účelem. Hlavními prvky jsou: utváření postojů prostřednictvím možnosti aktivního vystupování na jevišti, ztráta strachu z veřejného vystupování, povzbuzování k přemýšlení nad změnou chování a vedení k empatii k druhým. Cílem druhé výzkumné otázky bylo zjistit, co děti prožívají během představení *Zase já?*. Dětem se představení opravdu líbilo a chtěly by se ho zúčastnit znovu. Nicméně některé děti se bály nebo se styděly a kvůli tomu se neodvážily vstoupit na jeviště. Ve třetí otázce autorka zjišťovala, co si děti pamatují po týdnu a po třech měsících od představení. Po týdnu si děti pamatovaly téměř vše. Dokonce si vybavily i konkrétní věty, které říkali jejich spolužáci na pódiu. O tři měsíce později si sice pamatovaly méně informací než týden po představení, ale pořád věděly téměř vše. Ve čtvrté otázce bylo zjišťováno, jak vnímali herci spolupráci s dětmi a jak naopak děti vnímaly herce. Hercům ze Sdružení D se s dětmi pracovalo výborně, protože děti byly velice aktivní a zvědavé. Během celého ročního preventivního programu se děti naučily více soustředit, spolupracovat a nevyrušovat. Děti herce obdivovaly a opravdu se jim líbilo, že představení nebylo velká improvizace. Poslední výzkumná otázka se zaměřovala na přínos divadla fórum jako metody primární prevence. Potvrdilo se, že divadlo fórum je opravdu velmi přínosné. Jedním z kladů představení bylo, že se hrálo o věcech, které děti mohly ohrožovat. Děti si z představení odnesly hlavní poselství, že žádná situace v životě není bezvýchodná a ze všeho se dá „vymotat“. Velká výhoda divadla fórum je v tom, že splňuje aktuální požadavek doby na rychlost. Díky němu

se mohou herci dostat s dětmi poměrně rychle do hloubky celého problému. Přínosnost divadla fórum potvrzuje i Jan Socha (2007) ve svém, již zmiňovaném, výzkumu.

Omezení výzkumu autorka vidí v tom, že neprovedla výzkumné rozhovory se všemi žáky třídy. Původní záměr takový byl, ale škola to bohužel neumožnila. Protože rozhovory autorka získala pouze od dětí, které vystoupily na pódiu a tyto rozhovory byly poměrně krátké, rozhodla se zařadit dotazníky, které dětem předloží po třech měsících a tím i zjistí, co si pamatují a zároveň tak dostane odpovědi i od dětí, které si na pódium z nějakého důvodu netroufily jít. Během vyplňování dotazníků vyvstaly dva problémy: některé děti nerozuměly slovu „přínosné“ a dále také mnoho dětí nevyplnilo otázku, ve které se autorka ptala, proč se dané hry hrály a na co byly zaměřeny. První problém se podařilo odhalit již během vyplňování, kdy se jeden z žáků zeptal, druhý problém však autorka zjistila až při vyhodnocování. Mezi další omezení patří nevyváženost pohlaví ve výzkumu, ale i ve třídě. Jde o veskrze úplný chlapecký kolektiv, což se podepisuje i v mnoha faktorech třídy.

Význam výzkumu je především v tom, že je hlubší sondou do jednoho představení divadla fórum a do využití v rámci primární prevence. Autorka se snaží o nahlédnutí do prožívání dětí během představení, názoru třídní učitelky i herců Sdružení D. Využití tento výzkum může Sdružení D jako zpětnou vazbu a zároveň jako jakousi formu své prezentace. Výsledky může využít i základní škola, do níž žáci docházejí, jako doplnění dat k celému preventivnímu programu. Velkým pomocníkem se práce může stát těm, kteří se chtějí dozvědět více informací o divadle fórum a mít lepší představu o tom, jak takové představení může vypadat.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ A LITERATURY

Antikomplex (nedat). Divufest 2015. Získáno 12. ledna 2016 z: <http://www.antikomplex.cz/divufest-2015.html>.

Babbage, F. (2004). Augusto Boal. New York: Routledge.

Boal, A. (2002). Game for actors and nonactors. New York: Routledge.

Čermáková, I. (1999). Augusto Boal a dramatická výchova. *Tvořivá dramatika*. X(1), I-XII.

Drahovzalová, D. (2014). Útlak: Divadlo utlačovaných (bakalářská práce). Univerzita Karlova v Praze. Získáno 14. října 2015 z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/134823/?lang=en>

Eger, L. & Egerová, D. (2014). Základy metodologie výzkumu. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni.

Ferjenčík, J. (2000). Úvod do metodologie psychologického výzkumu. Praha: Portál.

Gavora, P. (2008). Úvod do pedagogického výzkumu. Bratislava: Univerzita Komenského.

Gökdağ, E. (2014). Augusto Boal's the Joker systems. Získáno 6. října 2015 z: <http://www.idildergisi.com/makale/pdf/1408978761.pdf>.

Hendl, J. (2005). Kvalitativní výzkum. Praha: Portál.

Chivandikwa, N. & Muwonwa, N. (2013). Forum Theatre, Disability and Corporeality: A Project on Sexuality in Zimbabwe. Získáno 26. března 2016 z: <https://www.royalholloway.ac.uk/dramaandtheatre/documents/pdf/platform/71/platformjournal71forumtheatre,disabilityandcorporealityaprojectonsexualityinzimbabwe.pdf>.

Kohoutek, R. (nedat). Slovník cizích slov: rizikové chování. Získáno 12. ledna 2016 z: http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/hledat?cizi_slovo=rizikov%C3%A9+chov%C3%A1n%C3%AD&typ_hledani=prefix.

Macek, P. (2003). Adolescence. Praha: Portál.

Machková, E. (1998). Úvod do studia dramatické výchovy. Praha: IPOS-ARTAMA-Sdružení pro tvořivou dramaturgii.

- Marádová, E. et al. (nedat.). Rizikové chování dětí a mladistvých. Získáno 12. ledna 2016 z: http://detstvibezurazu.cz/wp-content/uploads/2014/04/DBU_rizikove_chovani.pdf.
- Mioviský, M. (2006). Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu. Praha: Grada Publishing, a.s..
- Mioviský, M., Skácelová, L., Zapletalová, J. & Novák, P. (2010). Primární prevence rizikového chování ve školství. Praha: Sdružení SCAN.
- MŠMT. (2009). Strategie prevence rizikových projevů chování u dětí a mládeže v působnosti resortu školství, mládeže a tělovýchovy na období 2009 – 2012. Získáno 12. ledna 2016 z: http://www.msmt.cz/file/20270_1_1/.
- Nešpor, K. (2011). Návykové chování a závislost. Praha: Portál.
- Nešpor, K., Csémy, L. & Pernicová, H. (1999). Zásady efektivní primární prevence. Praha: Sportpropag. Získáno 13. ledna 2016 z: <http://www.msmt.cz/file/11883>.
- Opluštilová, A. (2007). Divadlo fórum jako nástroj pro změnu postojů (bakalářská práce). Masarykova univerzita v Brně. Získáno 18. listopadu 2015 z: http://is.muni.cz/th/135530/pdf_b/.
- Pacáková, P. (nedat.). Pojmy DF. Získáno 1. dubna 2016 z: <http://fedifo.jamu.cz/terminologie.htm>.
- Paterson, D. (nedat.). A Brief Biography of Augusto Boal. Získáno 25. září 2015 z: <http://ptoweb.org/aboutpto/a-brief-biography-of-augusto-boal/>.
- Pavlovská, M. & Remsová, L. (2006). Jak na divadlo fórum. Brno: PdF MU.
- Prevence-info. (nedat.). Specifická primární prevence. Získáno dne 13. ledna 2016 z: <http://www.prevence-info.cz/p-prevence/specificka-primarni-prevence>.
- Remsová, L. & Klapko, D. (2013). Výzkumný exkurz do dramatické výchovy. Brno: Masarykova univerzita.
- Remsová, L. (2011). Divadlo utlačovaných a jeho edukační možnosti v sociální pedagogice (disertační práce). Masarykova univerzita v Brně.
- Robbe, J. (2013). Image Theatre: A brief exploration of a Theatre of the Oppressed technique. Získáno 4. října 2015 z: http://skillsharing.net/pdfs/theatre_of_opressed_guide.pdf.

- Sadler, K. (2010). Art As Activism and Education: Creating Venues for Student Involvement and Social Justice Education Utilizing Augusto Boal's Theater of the Oppressed. Získáno 10. listopadu 2015 z: <http://www.uvm.edu/~vtconn/v31/Sadler.pdf>.
- Sdružení D. (2014). Zase já? Divadlo fórum Sdružení D Olomouc [Video]. Získáno 2. února 2016 z: <https://www.youtube.com/watch?v=6rwG0vcFSCs>.
- Sdružení D. (nedat.). Sdružení D. Získáno 2. února 2016 z: <http://www.sdruzenid.cz/>.
- Schotliová, M. (2010). Realizace divadla fórum s klienty chráněného bydlení Domov Klíč - CSS Olomouc (Magisterská práce). Univerzita Palackého v Olomouci. Získáno 26. března 2016 z: <http://theses.cz/id/zpaffw?furl=%2Fid%2Fzpaffw;lang=en>.
- Sobotková, V. et al. (2014). Rizikové a antisociální chování v adolescenci. Praha: Grada Publishing, a.s..
- Socha, J. (2007). Alternativa prevence sociálně patologických jevů na gymnáziích – divadlo fórum (bakalářská práce). Masarykova univerzita v Brně. Získáno 14. září 2015 z: http://is.muni.cz/th/105350/pedf_b/.
- Strauss, A. & Corbinová, J. (1999). Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie. Boskovice: Albert.
- Širůčková, M. (2012). Rizikové chování. In M. Miovský et al., *Výkladový slovník základních pojmů školské prevence rizikového chování* (127-132). Praha: TOGGA. Získáno 20. prosince z: <http://www.pppuo.cz/soubory/SLOVNIK.pdf>.
- The Times. (2009). Augusto Boal. Získáno 30. října 2014 z: <http://search.proquest.com/docview/320122829?accountid=16730>.
- Thompson, L. (nedat.). What is Theatre of the Oppressed? Theatre of the Oppressed: A Rehearsal for Revolution. Získáno 2. října 2015 z: <http://theforumproject.org/whatisto/>.
- Uchytlová (2003). Divadlo forum Augusta Boala. *Tvořivá dramatika*. XIV(2), I-IV.
- Valenta, J. (1998). Metody a techniky dramatické výchovy. Praha: Agentura STROM.
- Vozechová, J. (2012). Paradiadelní systémy v prevenci sociálně patologických jevů (disertační práce). Univerzita Palackého v Olomouci. Získáno 9. ledna 2015 z: <https://theses.cz/id/x3s0ti>.

Weber, B. (2009). Augusto Boal, 78, stage director who gave a voice to audiences. Získáno 30. října 2014 z: <http://search.proquest.com/docview/434083127?accountid=16730>.

Yin, R. K. (1989). Case study research: Design and methods. Thousand Oaks: SAGE Publications, Inc. Získáno 13. března 2016 z: <https://books.google.cz/books?id=FzawIAdiHkC&printsec=frontcover&hl=cs#v=onepage&q&f=false>.

ABSTRAKT DIPLOMOVÉ PRÁCE

Název práce: Divadlo fórum jako nástroj primární prevence rizikového chování

Autor práce: Anna Horáková

Vedoucí práce: Mgr. Josef Kunderát

Počet stran a znaků: 61, 128 198

Počet příloh: 3

Počet titulů použité literatury: 43

Abstrakt:

Na školách existuje mnoho různých programů primární prevence rizikového chování. Autorka této práce chce představit divadlo fórum jako možný nástroj primární prevence rizikového chování. Výzkum této bakalářské práce je tvořen případovou studií divadelního představení „Zase já?“. Toto představení navštívili žáci 6. třídy základní školy v Olomouci. První část výzkumu se skládala ze zúčastněného pozorování během představení. Týden po tomto představení autorka provedla šest výzkumných polostrukturovaných rozhovorů s žáky, jeden s jejich učitelkou a s dvěma herci Sdružení D. Tři měsíce po představení divadla fórum byl dětem předložen dotazník zaměřený na toto představení. Autorku zajímalo, jaké konkrétní prvky byly použity v tomto představení a za jakým účelem, jak děti prožívaly divadlo fórum a co si z tohoto představení pamatují po týdnu a po třech měsících, jak vnímají spolupráci s dětmi herci a jak naopak herce vnímají děti. Autorku také zajímalo, jestli je divadlo fórum přínosné jako metoda primární prevence rizikového chování.

Klíčová slova: divadlo fórum, primární prevence, rizikové chování, případová studie

ABSTRACT OF THESIS

Title: The Forum Theatre as a Tool for Primary Prevention of Risk Behavior

Author: Anna Horáková

Supervisor: Mgr. Josef Kandrát

Number of pages and characters: 61, 128 198

Number of appendices: 3

Number of references: 43

Abstract:

There are many different programs for the primary prevention of the risk behavior. The author of this thesis wants to introduce Forum Theatre as a possible tool for primary prevention of the risk behavior. A research of this thesis is composed as a case study of a theatre performance “Zase já?”. This performance was attended by students of 6th grade elementary school in Olomouc. The first part of the research consisted of involved observation during the performance. One week after the performance, the author interviewed six children, their teacher and two actors. In the last part of the research, the children completed a questionnaire three months after the Forum Theatre. The first part of the research tried to identify specific themes that were used within the performance and determine why they were included. The author also wanted to assess the experiences the children had drawn from the performance and what they remembered from it after one week and three months later. The actor’s perception of their cooperation with the children and the children’s perception of the actors would be an important part of the overall effect of the Forum Theatre as a tool. Finally, the author wishes to confirm that the Forum Theater is useful as a tool for the primary prevention of the risk behavior.

Key words: Forum theatre, primary prevention, risk behavior, case study

PŘÍLOHY

Seznam příloh

Příloha 1: Formulář zadání bakalářské diplomové práce

Příloha 2: Ukázka vyplněného dotazníku

Příloha 3: Ukázka přepsaného rozhovoru

Příloha 1: Formulář zadání bakalářské diplomové práce

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Akademický rok: 2014/2015

Studijní program: Psychologie
Forma: Prezenční
Obor/komb.: Psychologie (PCH)

Podklad pro zadání BAKALÁŘSKÉ práce studenta

PŘEDKLÁDÁ:	ADRESA	OSOBNÍ ČÍSLO
HORÁKOVÁ Anna	Velká Losenice 287, Velká Losenice	F13682

TÉMA ČESKY:

Divadlo fórum jako nástroj primární prevence rizikového chování

NÁZEV ANGLICKY:

The Forum Theatre as a Tool for Primary Prevention of Risk Behavior

VEDOUcí PRÁCE:

Mgr. Josef Kundrát - PCH

ZÁSADY PRO VYPRACOVÁNÍ:

Práce bude strukturovaná přibližně podle následující osnovy:

Teoretická část práce:

- 1) Úvod a definování základních pojmů
- 2) Život a dílo Augusta Boala
- 3) Divadlo fórum
- 4) Účastníci divadla fórum
- 5) Prevence rizikového chování
- 6) Sdružení D Olomouc

Praktická část práce:

- 1) Metodologická část
- 2) Výsledky kvalitativního výzkumu a jejich interpretace
- 3) Závěr

SEZNAM DOPORUČENÉ LITERATURY:

- Bláhová, K. & Vacek, P. (1996). Uvedení do systému školní dramatiky: dramatická výchova pro učitele obecné, základní a národní školy. Praha: IPOS - Informační a poradenské středisko pro místní kulturu.
- Boal, A. (1992). Games for actors and non-actors. New York: Routledge.
- Boal, A. (1995). The rainbow of desire: the Boal method of theatre and therapy. New York: Routledge.
- Boal, A. (1998). Legislative theatre: using performance to make politics. New York: Routledge.
- Jones, P. (1996). Drama as therapy: theatre as living. New York: Routledge.
- Kořátková, S. (1998). Vybrané kapitoly z dramatické výchovy. Praha: Karolinum.
- Machková, E. (2007). Úvod do studia dramatické výchovy. Praha: NIPOS.
- Machková, E. (2013). Projekty dramatické výchovy pro mladší školní věk. Praha: Portál.
- Miovský, M., Skácelová, L., Zapletalová, J., Novák, P. (Eds.). (2010). Primární prevence rizikového chování ve školství. Praha: Sdružení SCAN, Univerzita Karlova v Praze & Togga.
- Schutzman, M. & Cohen-Cruz, J. (1994). Playing Boal: theatre, therapy, activism. New York: Routledge.
- Valenta, J. (2008). Metody a techniky dramatické výchovy. Praha: Grada.
- Weber, B. (2009, May 09). Augusto Boal, 78, stage director who gave a voice to audiences. New York Times. Dostupné z <http://search.proquest.com/docview/434083127?accountid=16730>.

Podpis studenta: ..... *Anna Horáková* .....

Datum: ..... *26. 11. 2014* .....

Podpis vedoucího práce: ..... *[Signature]* .....
Univerzita Palackého v Olomouci
FILozOFICKÁ FAKULTA
Katedra psychologie
Vodární 6, Olomouc 771 11

Datum: ..... *26. 11. 2014* .....

Příloha 2: Ukázka vyplněného dotazníku

Ahoj,

před Vánoci se tvoje třída zúčastnila představení Zase já?! ve Sdružení D. V první části jste hráli různé hry a ve druhé polovině probíhalo představení Zase já? o Jirkovi, který zažil nepříjemné situace. V tomto dotazníčku se tě zeptám na pár otázek. Je to kvůli mé bakalářské práci. Neboj se, dotazník je anonymní, nikdo tedy nebude vědět, že jsi ho vyplňoval ty.

1) Jsi:

- a. Kluk
- b. Holka

2) Pamatuješ si vaši návštěvu ve Sdružení D?

- a. Ano
- b. Ne

3) Líbilo se ti tam?

- a. Ano
- b. Ne

PROČ? Hráli jsme hry které byly velice pěkné atd...

4) Zkus si vzpomenout na hry, které jste hráli na začátku a napiš je na řádek:

sbíření papírku (poklady) a při tom zachraňování spolužáků

5) Proč si myslíš, že jste takové hry hráli (na co byly hry zaměřeny)?

Nejspíš byly zaměřeny na to aby jsme hráli jako tým.

6) V jedné z her jsi měl/a sbírat poklad, ale zároveň jsi mohl/a zachraňovat ostatní spolužáky. Co pro tebe bylo důležitější?

- a. Sebrat co největší poklad
- b. Zachránit co nejvíc spolužáků
- c. Snažil jsem se sbírat poklad, ale i zachraňovat spolužáky

7) V druhé části programu se hrálo představení o Jirkovi, který měl nějaké problémy. Vzpomeneš si jaké? Zkus je vypsát:

Problém s touhou, Problém s jeho holkou, Problém s kouřem

8) Myslíš, že už se ti něco takové stalo (jako Jirkovi)? Nebo by se to mohlo stát?

- a. Stalo se mi to
- b. Nestalo, ale v budoucnu by se to mohlo stát
- c. Nestalo, v budoucnu se mi to nestane

9) Jirka byl ve škole zkoušený. Zkus si vzpomenout v jakém předmětu:

Dějepis

10) Jak příběh končil?

Jirka se vrátil z párey a poče se si vzal drogy
a musel do nemocnice

11) Zkusil jsi hrát v představení Jirku (šel jsi na „pódium“, vzal si na sebe Jirkovu mikinu a hrál za něj roli?)

a. Ano

b. Ne

PROČ: malinko jsem se stídel

12) Měl jsi trému?

a. Ano

b. Ne

PROČ: nešel jsem na „pódium“

13) Bylo pro tebe představení přínosné? A proč?

a. Ano

b. Ne

PROČ: _____

14) Kdyby ti rodiče řekli, že máš říct první 3 slova, která tě napadnou ve spojení s tím představením, která bys řekl?

Problém, Cigarety, škola

15) Bylo to pro tebe poučné? Např. kdyby u vás doma probíhala hádka s rodiči, použil bys nějaké řešení z příběhu, aby se rodiče tolik nezlobili?

a. Ano

b. Ne

Moc děkuji.

Anna Horáková

Horáková

Příloha 3: Ukázka přepsaného rozhovoru

Rozhovor 5: kluk

Já: Takže: Ahoj! Já se tě zeptám, jak se ti to představení líbilo.

R5: Jo, bylo to dobrý.

Já: Jo? Víš, na jaký problémy to bylo zaměřené? Co třeba se v tom příběhu řešilo?

R5: Neposlušnost dětí. Mám pocit, že neposlušnost dětí. Že děti neposlouchají rodiče, jak by měly. Že by měli víc dávat pozor a takový věci.

Já: ehm. A ještě někoho tam neposlouchal ten Jirka?

R5: *(pauza –přemýšlení)* Vlastně sám sebe, bych tak řek. A své city.

Já: A řešil jsi někdy ty takovou situaci ve svém životě?

R5: Ještě ne.

Já: Nehádal ses nikdy s rodiči, neposlouchal jsi je a tak.

R5: Ne ještě ne.

Já: ehm. Takže myslíš, že se tě to nijak nedotýká. Že to prostě není situace z tvýho života.

R5: Ne, ale může se kdykoli stát.

Já: Aha! Takže teoreticky jako by se to mohlo stát? Tak právě to je ta druhá otázka: jestli by sis dokázal představit, že bys někdy v té situaci, v té Jirkově kůži, byl ty?

R5: No! Někdy bych si to dokázal představit, ale raději bych byl, kdyby ne.

Já: No jasně. Tak to je jasný! Tak: vstoupil jsi někdy do příběhu? To víme, že...

R5: Ano.

Já: A víš kolikrát?

R5: To už ne.

Já: Ale docela hodněkrát.. nebo ty jsi vlastně chtěl vid'. A moc ti nedali prostor.

R5: To ne no.

Já: Mrzelo tě to pak?

R5: No. Já jsem na to zvyklej. *(smích)*

Já: Ty jsi na to zvyklej? Jak to?

R5: *(skočil do řeči)* Protože mám mladšího brášku a on furt, když já něco říkám rodičům, tak on, když něco potřebuje, tak okamžitě přijde a začne řvát a takový.

Já: Bráška, jo?

R5: Mladší.

Já: Takže jsi zvyklej, že někdy něco chceš a že se ti to jako nesplní. A já se teda ještě vrátím k té otázce: proč ses rozhodl do té situace vstoupit? Jako že sis řekl: Já vím to řešení, jak se to může udělat nebo to zkusím nebo ...

R5: Nevím, prostě mě to napadlo.

Já: ehm. Jo. A zeptám se teda: Proč, co tě přimělo, tak o tom jsme se bavili teďka. Že tě to prostě tak napadlo, že to zkusíš. Bál ses něčeho?

R5: Ne.

Já: Nebál ses. A byl jsi nervózní?

R5: No trochu. *(úsměv)*

Já: A byl jsi nervózní z toho, co tomu třeba řeknou spolužáci, nebo že nebudeš třeba vědět, co říct?

R5: Spíš nevědět, co říct.

Já: Takže nevadilo ti stoupnout si před spolužáky.

R5: Ne.

Já: Seš zvyklej? Zeptám se, jestli je nějaký moment, kterej byl pro tebe silnej? Kterej sis zapamatoval? Když by se tě třeba maminka zeptala doma: „Vy jste vlastně byli na tom divadle. Tak co sis z toho zapamatoval?“ První, co tě napadne.

R5: To, že jsme tam hráli hry, potom jsme tam dělali různé cvičení a že jsme se jakoby poučovali z toho, že se nemá kouřit a takový věci. Že to je ne moc hezký.

Já: Dalo ti to nějaký jiný pohled na ten problém? Jestli když by sis teďka řekl to hádání s maminkou, tak jestli ti to ukázalo, že se dá zachovat jinak.

R5: Ano.

Já: A v čem třeba? Víš?

R5: No jakože nemusíme hnedka říkat: „ano mami, já to hned vyhodím“, ale můžeme se třeba s ní domluvit, že bychom to vyhodili potom.

Já: A kdybys teda byl v nějaké té situaci, tak využil bys nějaké to řešení? Třeba vzpomněl by sis na nějakou větu, kterou tam někdo z vás, z těch spolužáků, říkal?

R5: No asi jo.

Já: Dobře. A bylo to pro tebe užitečné? Dalo ti to něco? Nebo to bylo jen takové, že paní učitelka řekla, že půjdeme na představení, tak dobré, neučili jsme se, ale... Dalo ti to něco?

R5: Jo.

Já: A víš třeba, dokážeš to pojmenovat nějak konkrétně? Třeba co to bylo?

R5: No že se z jakýhokoli průšvihů dá se vymotat zpátky i na druhou stranu a jinak z průšvihů se dá udělat ají, nevím, jak bych to řekl teďka.

Já: Jako že se to dá zachránit.

R5: Jo.

Já: Že žádná situace není tak beznadějná. Tak jsi to myslel? Jo. Super. Ještě se zeptám, jestli bys to doporučil jiným dětem tady ve škole, nebo kamarádům. Třeba jim řekl: „Jo, jděte určitě“.

R5: ehm (kývá hlavou)

Já: A proč?

R5: Protože jim to pomůže třeba při tom, že někteří naši kamarádi ... to jsem měl jednoho, ale už ho nemám, protože je na prd, chtěl v páté třídě kouřit, takže pro něho hlavně.

Já: jo. Tomu bys to doporučil, aby viděl, jak to s ním může skončit?

R5: Jo.

Já: A je něco, co bys chtěl vzkázat těm lidem, kteří to pro vás hráli? To byli ti tři, jestli si to pamatuješ.

R5: Kuba.

Já: Kuba, Magda...

R5: Toho třetího nevím.

Já: To si taky asi nevzpomenu teď na jméno. *(smích)*

R5: No, že to hráli dobře...

Já: Něco, co se ti třeba líbilo a na druhou stranu, co by třeba mohli zlepšit, co se ti nelíbilo.

R5: Nooo. Z tohodle zrovna ne, ale z toho předminulýho myslím...

Já: Jo, vy jste tam byli víckrát.

R5: My jsme tam byli víckrát. A protože tam byla hra. A ta byla o tom, že po jednom jako. Tak já bych to zlepšil tak, aby si mohli všichni říct, protože se vyprávěly různé příběhy a jako aby si všichni mohli říct ty příběhy v kroužku. Protože po čtyřech jsme si říkali příběhy.

Já: Aha. Takže já jsem tam nebyla, tak si to jenom ujasním. Takže vy jste tam měli říkat nějaký příběhy, ale byli jste rozdělení na skupinky po 4 lidech a tam jste si to říkali. A ty jsi ten příběh chtěl říct celé třídě?

R5: Jo.

Já: Tak jo. To je všechno. Já ti moc děkuju a ty už jsi myslím měl být poslední, že? Zkus prosím tě říct paní učitelce, jestli by mi ještě tak jednoho človíčka neposlala. Že bych byla moc ráda.